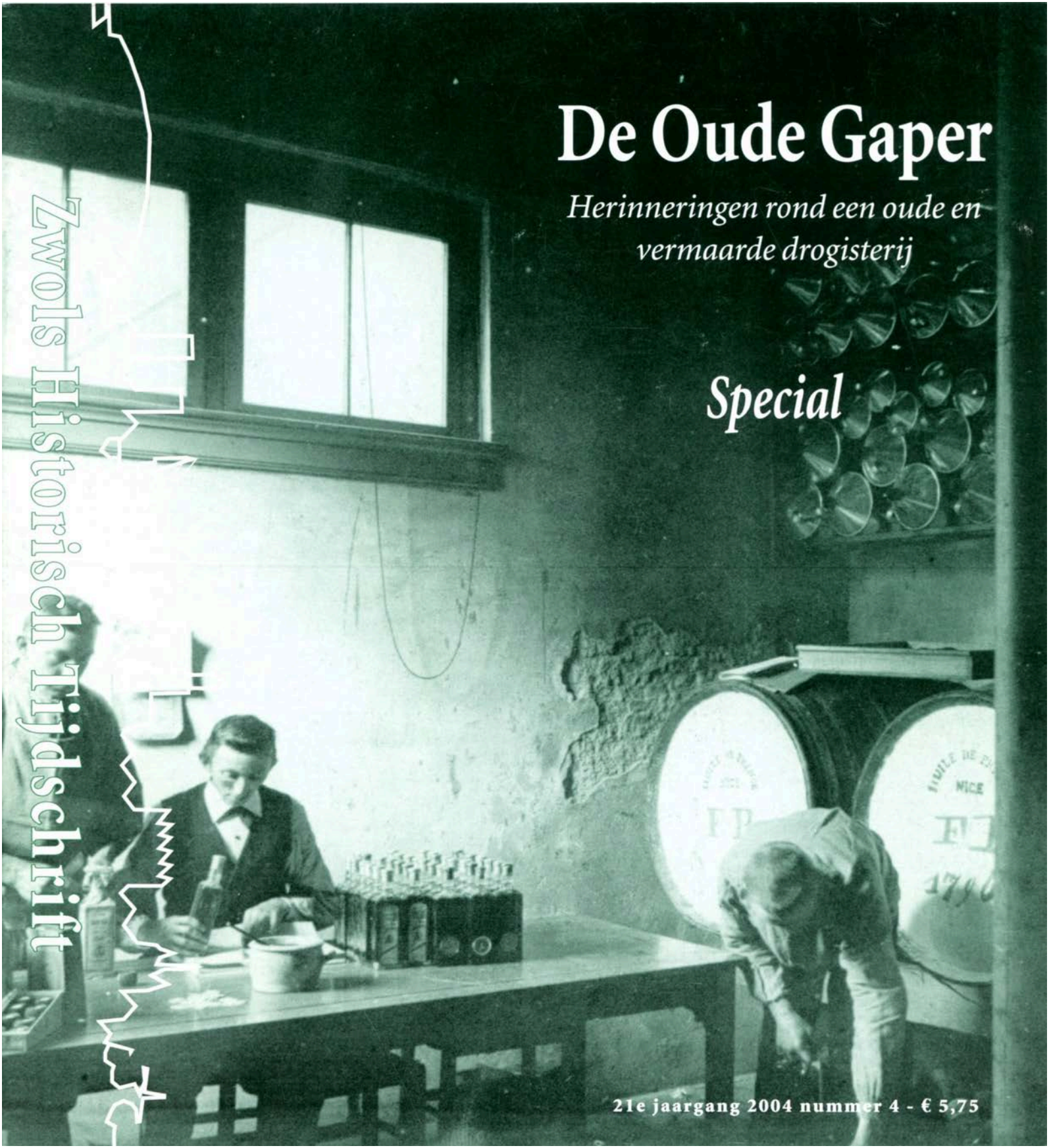

Zwols Historisch Tijdschrift

De Oude Gaper

*Herinneringen rond een oude en
vermaarde drogisterij*

Special

21e jaargang 2004 nummer 4 - € 5,75

Annèt Bootsma-
van Hulten en
Wim Huijsmans

Groeten uit Zwolle

Veerallée bij Zwolle
Poststempel 29 maart 1902

'Zwolle 27 maart '02

Mej.

Onzen vriendelijke groet uit het lage land aan de zee.
Leef gelukkig en bloei als een schoone roos in Heer Ulrich's hof.

Uw Vriend en Vriendin B van Egten en Echtgen.'

Afzender Berend van Egten (1865-1935) was bijna 55 jaar in dienst van de firma J. ten Doesschate, eigenaar van de Zwolse drogisterij de Oude Gaper. De firma Ten Doesschate onderhield zakelijke contacten met de firma Ulrich in Unterweissbach. Tweemaal maakte Berend een zakenreis naar deze Duitse relatie; in 1901 samen met G.J. Zelhorst, boekhouder, en in 1911 met J.S. Piquet, schoonzoon van J. ten Doesschate en toekomstig firmant. Van Egten genoot zeer van deze buitenlandse reizen. Er bestonden hartelijke betrekkingen tussen de families Ulrich en Van Egten. Wanneer Ulrich in Nederland was, logeerde hij bij de Van Egtens aan de Oude Vismarkt. Bij zijn gouden jubileum in 1930 kreeg Van Egten van zijn werkgever een reis naar Thüringen aangeboden, om samen met zijn echtgenote nog eens de tocht te maken waaraan hij zoveel goede herinneringen had.

Deze kaart met ietwat hoogdravende gelukwens werd in 1902 verstuurd aan Lina Brückner ter gelegenheid van haar huwelijk met Herman Ulrich. Opmerkelijk is de adressering, de simpele aanduiding 'i.Th.', was blijkbaar voldoende om op de juiste bestemming te arriveren. Lees in dit nummer meer over de familie Van Egten en de Oude Gaper.

Wat betreft de afbeelding, op pagina 164 treft u de bespreking van het onlangs verschenen boek *De Veerallée* aan.

(Collectie Van Egten)

Redactioneel

Soms staat je als redactie van dit tijdschrift op een onverwachte en bijzondere historische bron. Dat overkwam Annèt Bootsma-van Hulten ruim twee jaar geleden. Bij de voorbereiding van het tijdschrift gewijd aan de Zwolse koopmansgeest kreeg zij een fotoalbum in handen met prachtige foto's uit het begin van de twintigste eeuw van het bedrijf van de familie Ten Doesschate, de Oude Gaper. Bovendien bleek het Historisch Centrum Overijssel een manuscript te bezitten met herinneringen van Steven van Egten, de zoon van de bedrijfsleider uit diezelfde periode. Hij vertelt over zijn vader, die als loopjongen bij de firma Ten Doesschate begon, maar vooral over de belevenissen van hemzelf als tienjarige jongen, die speelde en de helpende hand bood in de gebouwen van het bedrijf aan de Diezerstraat/Oude Vismarkt en in de Bitterstraat in de periode rond 1909.

Het plan om van deze twee bronnen een speciaal nummer van het tijdschrift te maken, werd snel geboren. Steven van Egten had niet kunnen dromen dat zijn jeugdherinneringen, geschreven in 1982 en bedoeld voor zijn pleegzusje, ruim twintig jaar later door de vele leden van de Zwolse Historische Vereniging gelezen zouden worden.

Steven van Egten schreef zijn eigen geschiedenis op. In *Hoe schrijf ik geschiedenis* van Jan van de Wetering, het boek dat bij de boekbesprekingen wordt behandeld, kunnen (amateur)historici lezen hoe zij met de gegevens van een historisch onderzoek, een ook voor derden aantrekkelijke (familie)geschiedenis kunnen schrijven.

Inhoud

Groeten uit Zwolle
Annèt Bootsma- van Hulten
en Wim Huijsmans 126

Inleiding Annèt Bootsma- van Hulten 128

De Oude Gaper
*Herinneringen rond een oude en
vermaarde drogisterij* Steven van Egten 133

Loopjongen in de Oude Gaper
Van der Laenstraat 93
We gaan verhuizen
Het verloren Toverland
Meneer J. ten Doesschate
Het pakhuis
Een nare val
Een middag in dienst van de Gaper
Vrijdag marktdag
Kruiderijen
Watersnood
Vaders gouden jubileum
Brand in de Gaper

Boekbesprekingen 164

Recent verschenen 168

Mededelingen 169

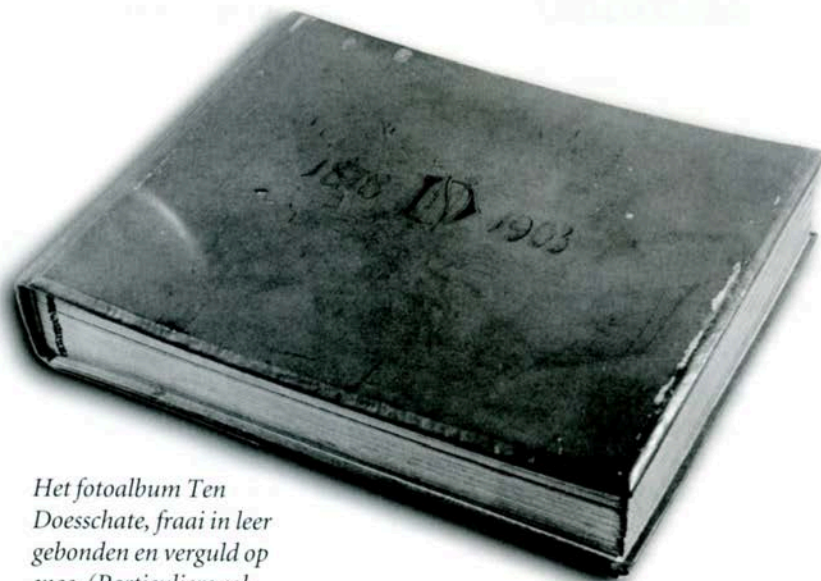
Auteurs 170

Omslag: Het taplokaal van olijf- en slaolie. Zittend achter de tafel Berend van Egten. De vierkante Ten Doesschateflessen zijn duidelijk zichtbaar. (Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

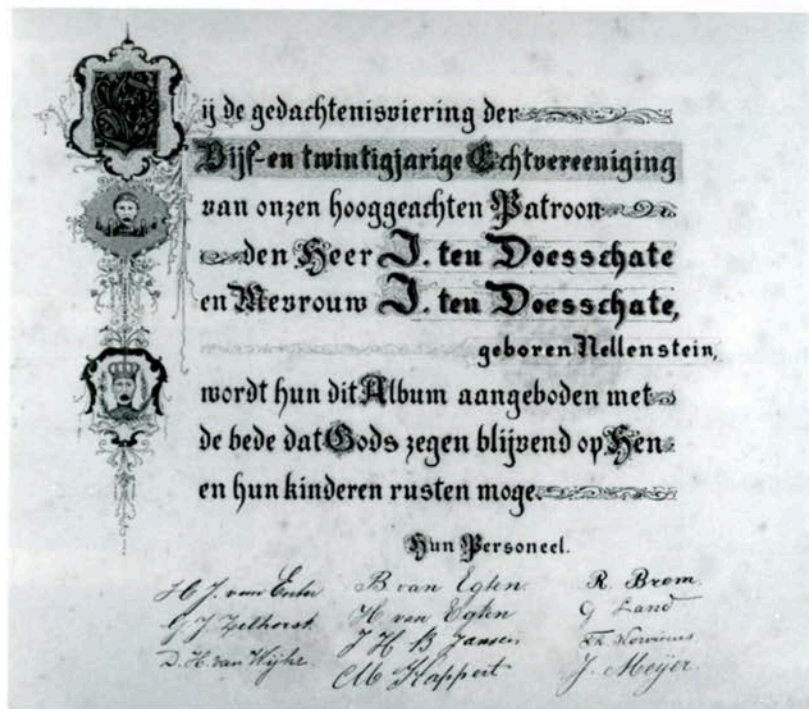

Inleiding

Annèt Bootsma -
van Hulten

Het fotoalbum Ten Doesschate, fraai in leer gebonden en verguld op snee. (Particuliere collectie, foto HCO)

Het titelblad in het fotoalbum, met de namen van de elf personeelsleden. (Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

In september 2002 bracht de redactie van het *Zwols Historisch Tijdschrift* een themanummer uit onder de titel *Zwolse koopmansgeest* (ZHT 19 nr. 3). In dit themanummer werden in kort bestek twaalf Zwolse bedrijven beschreven. Ik verzorgde daarin onder meer een artikel over de Oude Gaper en de firma J. ten Doesschate. Tijdens het verzamelen van het materiaal voor dit onderwerp kwamen er twee unieke bronnen aan het licht. De familie Ten Doesschate had nog een prachtig fotoalbum uit het begin van de twintigste eeuw in bezit, met een uitgebreide fotoreportage van de Oude Gaper en de grossierderij die daar destijds deel van uitmaakte.

Daarnaast bleek zich in het HCO een manuscript met herinneringen aan de Oude Gaper te bevinden, geschreven door Steven van Egten, zoon van een voormalige bedrijfsleider. Deze beide bronnen bevatten een schat aan materiaal, maar door de opzet van het themanummer uit 2002 kon maar een klein deel daarvan gebruikt worden. Het was toen wel meteen duidelijk dat de combinatie van beide bronnen uitstekend geschikt was voor een latere afzonderlijke publicatie. Met dit nieuwe themanummer is dat nu verwezenlijkt.

De Oude Gaper en de familie Ten Doesschate

In het pand Diezerstraat 14 was van 1782 tot 1990 de vermaarde drogisterij de Oude Gaper gevestigd. Een van de bijzonderheden van de Oude Gaper was dat de winkel in haar ruim tweehonderdjarig bestaan nauwelijks van uiterlijk veranderd was. In ouderwets interieur werd het drogisterijvak nog op traditionele wijze uitgevoerd. De Gaper werd daardoor in de tweede helft van de twintigste eeuw steeds meer een bezienswaardigheid, maar was tenslotte niet meer rendabel. Honderd jaar eerder was dat wel anders.

Rond 1900 bestond de Oude Gaper niet alleen uit een drogisterij maar ook uit een grossierderij in drogerijen en verfwaren. Het bedrijf was in die tijd eigendom van Jurriaan ten Doesschate (1842-1916) en zijn echtgenote Jans(je) ten Doesschate – Nellensteijn (1846-1924). De winkel stond bekend als de Oude Gaper, maar de grossierderij werd gevoerd onder de naam de firma J. ten Doesschate. De grossierderij omvatte de handel in drogerijen, specerijen, chemicaliën, de fabricage en handel

in verf en de import en handel in levertraan. Behalve de winkel aan de Diezerstraat bezat de firma ook nog een pakhuis aan de Bitterstraat, gelegen recht tegenover de oude Nutsschool. De zaak telde in die tijd elf personeelsleden.

Het echtpaar Ten Doesschate – Nellensteijn was getrouwd in 1878. Er werden drie kinderen geboren, Anton in 1879, Willemina Johanna in 1881 en Gezienus in 1885. Anton en Gezienus gingen later allebei medicijnen studeren en werden arts, Willemina Johanna zou met haar echtgenoot Jacques Sullij Piquet (1879-1928) de firma voortzetten.

In 1888 liet Ten Doesschate aan de Oude Vismarkt 7, in het verlengde van Diezerstraat 14, een huis bouwen waar hij met zijn gezin ging wonen. Beide panden stonden met elkaar in verbinding, een situatie die tegenwoordig nog steeds zo is. Naast het huis aan de Oude Vismarkt bezat de familie Ten Doesschate een stuk land met een zomerverblijf, 'de Koepel', aan het Klein Wezenland (nu Burgemeester Van Roijensingel 9). In

De 'Koepel' van de familie Ten Doesschate aan het Klein Wezenland / Burg. van Roijensingel 9. (Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

(Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

KOEPEL-KLEIN WEEZENLAND.

MET RUSTE IS DE GEEST
EN OOK HET LIJF GEPAST.

EN BEIDE DIE VERGAAN
DOOR AL TE STAGEN LAST.

De viskolk Oldeneel. Jurriaan ten Doesschate was een verwoed visser. Op zondagmorgen begon de dienst in de Grote Kerk om 10 uur. Volgens de familieoverlevering verliet Jurriaan om 1 minuut over tien zijn huis aan de Oude Vismarkt om te gaan vissen, hij liep dan niet meer het risico orthodexe klanten of bekenden tegen te komen. (Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

VISCHKOLK OLDENEEL.

1908 liet Ten Doesschate dit zomerverblijf optrekken tot een bestendiger huis met de bedoeling zich daar permanent te vestigen. Jurriaan ten Doesschate was op dat moment 66 jaar, hij nam toen ook wat meer afstand van zijn zakelijke beslommeringen. In het huis aan de Oude Vismarkt werd de toenmalige chef van de winkel Berend van Egten met zijn gezin geïnstalleerd. De dagelijkse gang van zaken in het bedrijf werd toen tevens aan Van Egten toevertrouwd.

Het fotoalbum Ten Doesschate

Het echtpaar Ten Doesschate - Nellensteijn stond in aanzien bij hun medewerkers. Ter gelegenheid van hun 25-jarig huwelijk in 1903 kregen ze van het gezamenlijke personeel, elf personen, een imposant fotoalbum cadeau waarin het hele bedrijf op de gevoelige plaat was vastgelegd. Gefotografeerd werden de panden aan de Diezerstraat en de Oude Vismarkt en het pakhuis aan de Bitterstraat. Verder waren er binnenopnames van de winkel, het

kantoor, de kruidenzolder en de verfwarenzolder, een verfkamer en een chloorafweging, een taplokaal voor olijf- en slaolie, een taplokaal voor de levertraan en een kistenmakerij annex schaftlokaal. Daarnaast waren er nog opnamen gemaakt van het zomerverblijf aan het Klein Wezenland en de viskolk Oldeneel, de favoriete visstek van Jurriaan ten Doesschate.

Het album bevatte in totaal negentien foto's, alle in passe-partouts ingeplakt. De bladen met de foto's waren verluchtigd met fraaie pentekeningen in Jugendstil. Voorin het album was een gekalligrafeerd titelblad met de opdracht van het personeel aan het jubilerend echtpaar en met persoonlijke ondertekening. In *Zwolse Koopmansgeest* uit 2002 werden al drie foto's en een tekening uit dit album afgedrukt, in dit nummer kunt u praktisch alle foto's en tekeningen bewonderen.

Het album bevindt zich nog in familiebezit, het HCO heeft wel kopieën van de afbeeldingen mogen maken. Het is onbekend welke fotograaf de opnamen destijds gemaakt heeft.

Berend van Egten (1865-1935)

Berend van Egten werd op 22 april 1865 geboren in Assendorp als oudste van de vier kinderen van landbouwer Steven van Egten (1833-1911) en Aaltien Kroeseman (1833-1903). Berend moest al jong meehelpen op de boerderij, waardoor hij de lagere school niet helemaal had kunnen afmaken. Op vijftienjarige leeftijd deed hij zijn intrede in de Oude Gaper, het begin van een bijna 55-jarig dienstverband. Berend begon in de Gaper als loopjongen, deed er in de praktijk zijn kennis op, werd winkelchef, in 1908 bedrijfsleider en tenslotte procuratiehouder. Bij deze loopbaan hielp dat hij goed met mensen kon omgaan, leergierig en ambitieus was en, last but not least, hij had plezier in zijn werk. Bij zijn 40-jarig jubileum in 1920 werd hij koninklijk onderscheiden.

Berend was niet alleen trouw aan de Oude Gaper, maar ook aan zijn christelijke geloofsovertuiging. Hij behoorde in 1888 tot de oprichters van de jongelingsvereniging 'De Heer is onze banier' en hij was 47 jaar zondagsschoolonderwijzer in Berkum. Hij bracht het zelfs tot kerkenraadslid van de Hervormde Kerk, een illuster gezelschap waarvan het lidmaatschap doorgaans alleen aan notabelen was voorbehouden.

Berend van Egten trouwde in 1894 met Jentje van Dingstee (1862-1936). Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren, in 1895 Aaltje, in 1897 Geertje, in 1899 Steven en in 1901 Hermien. Zoals boven al opgemerkt, verhuisde het gezin Van Egten in 1908 naar de Oude Vismarkt 7, waardoor de Oude Gaper een substantieel deel van hun leven ging uitmaken.

Steven van Egten (1899-1984)

Toen Berend en Jentje van Egten naar de Oude Vismarkt verhuisden, was hun derde kind en enige zoon Steven negen jaar oud. Een levenslustig kind en klaarblijkelijk zo ontvankelijk voor de in zijn jeugd opgedane indrukken dat hij later deze jaren nog zeer beeldend wist te beschrijven. Daarover hieronder meer.

Als kind bezocht Steven net als zijn zusjes de Oranjeschool, de toen nog maar net opgerichte school voor Christelijk Volksonderwijs aan de Jufferenwal. Daarna volgde hij de Mulo aan de Mar-

Berend van Egten (1865-1935) als jonge man. (Collectie Van Egten)

nixschool. Na zijn eindexamen volgden nog kortstondige dienstverbanden, eerst bij de firma O. de Leeuw, de handel in ijzerwaren en landbouwgereedschappen aan de Diezerstraat en vervolgens bij de coöperatieve zuivelfabriek 'Hoop op Zegen' aan de Filosofenallee. Het kantoorleven was hem echter veel te saai en in 1916 vertrok hij op zeventienjarige leeftijd naar het garnizoen in Kampen om zijn droom van beroepsmilitair te verwezenlij-

Steven van Egten in militair uniform en zijn verloofde Anna Elisabeth Volbeda, begin jaren twintig. (Collectie Van Egten)

ken. Steven schopte het tot sergeant, maar de dienst bracht hem niet wat hij zich er van had voorgesteld. Hij verliet het leger in 1922 met antimilitaristische gevoelens en de rest van zijn leven bleef hij pacifist. Na zijn militaire carrière ging hij werken bij het KNMI in De Bilt, waar hij belast was met waarnemingen. Hij zou daar tot zijn pensionering blijven. Steven van Egten trouwde in 1925 met Anna Elisabeth Volbeda (1899-1994), zij kregen twee kinderen. Het echtpaar woonde ook in De Bilt. Steven richtte daar een padvindergroep op, was ouderling bij de Nederlands Hervormde Gemeente, ambtenaar van de burgerlijke stand en hij werkte mee aan een boek over de geschiedenis van het KNMI. Geschiedenis had Stevens grote belangstelling.

Het manuscript met de jeugdherinneringen

In maart 1992 werd aan het Gemeentearchief Zwolle een manuscript geschonken met herinneringen aan de Oude Gaper. De schrijver van deze herinneringen was Steven van Egten, de schenker de heer H.T.C. Koning uit Putten. Bij de voorbereiding van het themanummer *Zwols Koopmansgeest* namen we (Wim Huijsmans en ik, ABvH) dit document door en het bleek een prachtig tijdsbeeld te geven en een geweldige bron van informatie te zijn over het dagelijks leven in de Oude Gaper aan het begin van de twintigste eeuw. Het document maakte duidelijk dat Steven letterlijk een deel van zijn jeugd in de Oude Gaper had doorgebracht, maar veel meer dan dat hij in 1916 uit Zwolle naar Kampen vertrokken was, wisten we toen nog niet van hem. De heer Koning die het manuscript in 1992 had geschonken, bleek inmiddels overleden. Via de telefoongids op internet kwamen we dit najaar in contact met de zoon van Steven, de heer Berend van Egten uit Woudenberg. Deze verwees ons naar zijn zuster, mevrouw Jentje Schneider - van Egten uit Leusden. Mevrouw Schneider bezat nog veel meer materiaal van haar vader, want Steven van Egten bleek een groot deel van zijn leven op schrift gesteld te hebben. De herinneringen aan de Oude Gaper vormen daar slechts een onderdeel van. Van al

zijn opgetekende memoires zijn voor Zwolle vooral de rest van zijn jeugdherinneringen interessant, die hij onder de titel 'Burgers in een kleine stad' heeft beschreven. Wij komen daar in een volgend nummer van het *Zwols Historisch Tijdschrift* zeker nog een keer op terug.

De herinneringen aan de Oude Gaper bleken speciaal samengesteld te zijn als cadeau voor het 50-jarig huwelijksjubileum in 1982 van zijn pleegzusje Emmy Weidmann. Op het titelblad staat ook de datering 'De Bilt, april 1982' vermeld. Emmy Weidmann kwam in oktober 1916 als negenjarig kind uit Duitsland in het gezin van Berend en Jentje van Egten om aan te sterken. Emmy bleef echter in Zwolle bij de Van Egtens en trouwde in 1932 met de Zwollenaar Piet Koning. Dit huwelijk bleef kinderloos. Na het overlijden van beide echtelieden schonk Emmy's zwager H.T.C. Koning het manuscript aan het Zwolse Gemeentearchief.

Het in dit nummer afgedrukte verhaal van Steven van Egten over de Oude Gaper beschrijft met name de gang van zaken in de jaren 1908 en 1909. Vervolgens heeft hij nog enkele bijzondere gebeurtenissen belicht, het hoge water in 1916, het vijftigjarig jubileum van zijn vader Berend in 1930 en tenslotte de brand in de Oude Gaper in 1934. Omdat Steven vooral de situatie in de Oude Gaper rond 1908 beschrijft, het jaar immers waarin het gezin Van Egten in het huis aan de Oude Vismarkt kwam wonen, vormt zijn verhaal een bijzonder geheel met de foto's uit 1903 uit het fotoalbum Ten Doesschate.

Het verhaal is licht bewerkt en geannoteerd. De oorspronkelijke titel luidde: 'De Gekroonde Oude Gaper', een naam die vroeger ook op de etiketten van de levertraanflessen van Ten Doesschate stond. Omdat de naam 'Oude Gaper' echter een begrip is in Zwolle, hebben wij de titel aangepast. Enkele passages zijn geschrapt omdat die nog zullen terugkomen bij de publicatie van de overige jeugdherinneringen van Steven van Egten. Verder betreffen de aanpassingen vooral grammaticale en spellingstechnische zaken.

De Oude Gaper

Herinneringen rond een oude en vermaarde drogisterij

*'Hebt Gij enige kwalen of pijn,
Vreest God en eert de medicijn.
Gezond te zijn, van leden fris,
De allergrootste rijkdom is'.¹*

Loopjongen in de Oude Gaper

De kalender wees 1 mei 1880, toen mijn vader Berend van Egten² op vijftienjarige leeftijd zijn intrede deed in de Oude Gaper. Het was een wat ongewone stap voor deze boerenzoon, die op de boerderij van zijn vader maar node gemist kon worden. Maar het waren bar slechte tijden. De landbouwcrisis van de tachtiger jaren teisterde de boerenstand. Ze hadden het moeilijk, de boeren. Het lot trof mijn grootvader Steven van Egten³ in bijzondere mate. Hij had een boerderij aan de Assendorperstraat. Maar het waren niet alleen de slechte tijden, die zijn leven moeilijk maakten. In de kracht van zijn leven was grootvader blind geworden, doordat van beide ogen het netvlies losliet. Daar was toen nog geen kruid tegen gewassen. Het was in 1880 nog onvoorspelbaar dat een kleinzoon van vaders baas, professor Ten Doesschate⁴, als directeur van het Ooglijdersgasthuis in Utrecht tientallen jaren later honderden mensen van deze kwaal zou verlossen. Maar op dat moment was de wetenschap nog niet zover, zodat grootvader in diepe duisternis het leven door moest.

Geen wonder dat de boerderij achteruit holde. Dit te meer omdat grootmoeder een hartkwaal had. Te eten was er wel, maar als het jaar verstrekken was moesten rente en aflossing van de hypotheek klaar liggen. Er moest dan ook op een of andere manier geld binnenkomen. Sociale hulp bestond niet en mensen op hun geld laten wachten, dat strookte niet met de geldende moraal. De

oudste zoon Berend moest geld verdienen. Jammer, want door de narigheid thuis had hij zelfs de lagere school niet helemaal kunnen afmaken. Maar er was geen andere mogelijkheid.

Steven van Egten

Berend probeerde het in de Oude Gaper, de bekende drogisterij aan de Diezerstraat 14. De Oude Gaper had een goede naam. 'Als je in de Gaper werkt, dan ben je goed af', zeiden ze in Zwolle. De eigenaar, meneer Ten Doesschate⁵, zag blijkbaar wel wat in dat pientere joch en hij nam hem aan als loopjongen. Het loon was wel niet hoog, maar in deze benarde tijden hielpen alle beetjes.

Het was geen licht baantje. De werkdagen waren lang. Om zes uur ging de winkel open en hij ging 's avonds laat dicht. Boven de winkel waren drie grote zolders. Daar lagen de voorraden van de talloze artikelen opgeslagen. Daaruit moest dagelijks de winkelvoorraad worden aangevuld. Talloze malen per dag rende de loopjongen met een paar winkelladen onder de arm de trappen op en af om te zorgen dat alle laden gevuld bleven, zodat de klanten snel en goed bediend werden. Vrijwel alles ging met handkracht. Als concessie aan de moderne tijd was er in het plafond van de winkel een luik. Als de vrachten te omvangrijk en te zwaar waren om te dragen, konden ze hierdoor naar boven worden getakeld.

's Morgens vroeg, lang voor de Gaper zijn deuren opende, was de jonge Berend al uit de veren. Hij wandelde dan met zijn moeder naar een weiland in Dieze om daar de koeien te melken. Berend droeg de volle emmers naar de rand van de stad, waar zijn moeder het juk met de emmers overnam en ze verder naar de Assendorperstraat droeg.

Om klokslag zes uur stond Berend voor de Gaper om aan zijn lange werkdag daar te begin-

De Oude Gaper, Diezerstraat 14, in 1903. In de deuropening staat Berend van Egten. (Fotoalbum Ten Doeschate, particuliere collectie)

nen. Maar het werk was voor hem bepaald geen straf. De oude heer Ten Doesschate wist zijn mensen te inspireren. Vele jaren later sprak vader nog met veel respect over meneer Ten Doesschate, van wie hij zo veel geleerd had.

Het leven van de loopjongen was niet gemakkelijk. Fietsen gold als een luxe. Alles werd te voet weggebracht. En die vrachten mochten er zijn. Als de vrijdag in zicht kwam, moesten er met het oog op de markt tevoren veel zakken worden gevuld en uitgewogen. Een artikel waar in de Gaper veel vraag naar was, was bleekpoeder. Met het uitwergen van bleekpoeder werd Berend opgescheept. In het begin was dat afwegen wel een aardig werk, maar naarmate het vat leger werd, moest de jongen dieper in de ton duiken. Juist onderin bleef het ontsnapte chloorgas hangen. Hij ademde het ontsnapte gas in, tot hij bloed opgaf. Dit was het signaal dat de werkwijze veranderen moest. Meneer Ten Doesschate schrok er erg van. Gelukkig heeft Berend er geen blijvend nadeel van ondervonden.

Berend was leergierig. Mogelijk dat hij juist door zijn gebrekkige schoolopleiding probeerde de gemiste kansen in te halen. Hij stak niet alleen veel op van meneer Ten Doesschate. Als hij voor een boodschap een vierduitstuk⁶ of een stuiver fooi kreeg, ijlde hij naar de boekenkraam op de markt om een tweedehands boek te kopen. 's Avonds lag hij dan in bed bij het gebrekkige licht van een stompje kaars te leren. En dat na een veertien-urige werkdag.

Het bleef goed gaan in de Gaper. Berend kreeg allengs het drogistvak redelijk onder de knie. Hij kende de artikelen. Hij wist hoe de smeerseltjes en drankjes gemengd moesten worden en kon op de geur de meeste kruiden herkennen. Zijn baas zag dat met genoegen en gaf hem de verantwoordelijkheid voor de winkel. De Oude Gaper was een wezenlijk stuk van zijn leven geworden.

Toen Berend in 1894 in het huwelijk trad⁷, waren de boekhouder Zelhorst en de reiziger Van Wijhe⁸ de ceremoniemeesters. In het voor deze gelegenheid gemaakte gedicht kwamen de volgende strofen voor:

*'Op een goede vrijdag werd hij
In de Gaper voorgesteld.
Vader noemde hem: 'schier jonchien',
Heus, het is ons zo verteld.
Ja, het is waar!
Vraag 't het klein kantoortje maar.*

*Ongelukkig viel hij dikwijls
Boven van de trappen af,
Waar de juffrouw⁹ wel van schrikte
Maar hij zelf niet veel om gaf*

*Alle zaken in de winkel
Gaan nu haast door Berends hand.
Aan de tipjes van de neuzen
Kent hij bijkans iedere klant.
Ja, het is waar, ja, het is waar!
Vraag het in de Gaper maar.' ¹⁰*

Van der Laenstraat 93

Voor een burger die zichzelf respecteerdde, en daartoe reken ik zeker vader en moeder, was een huis een hartenwens. Een eigen huis is een bezit en bezitter zijn geeft status. Was omstreeks de eeuwwisseling het bezit van een huis niet een van de voorwaarden, waarop iemand als kiezer kon worden aangemerkt?

Wat zou het worden: kopen of zelf bouwen? Meneer Ten Doesschate, die vanwege de op te nemen hypotheek terecht een vinger in de pap had, ried aan: bouwen.

Na lang beraad werd er een terrein gekozen aan de Van der Laenstraat, toen nog Assendorpersteeg geheten. De Assendorpersteeg lag in een arbeidersbuurt, voornamelijk bevolkt door 'spoorhazen', arbeiders van de spoorwegen. De bijnaam 'spoorhaas' vond zijn rechtvaardiging in het feit dat als even voor het begin van de werktijd de 'toeter' van de Centrale Werkplaats over Assendorp loeide, de laatkomers probeerden in een snelle spurt nog juist op tijd te zijn om een boete te ontlopen. Er lagen plannen voor de bouw van een nieuw station en dan zou de Van der Laenstraat

Het personeel van de Oude Gaper in 1903. Staand derde van links Berend van Egten, rechts naast hem zijn minder begaafde broer Hendrik, die ook bij de Gaper werkte. Zittend links boekhouder G.J. Zelhorst. Staand uiterst rechts verfmaker J.H.B. Jansen. (Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

een van de toegangswegen worden. Later bleek dat dit een misrekening was, want de plannen gingen niet door.

Het was een terrein dat groot genoeg was voor twee woningen. Naast ons huis¹¹ bleef er nog een breed pad over, dat tevens toegang gaf tot de moestuin van het Oude Mannen- en Vrouwenhuis¹² aan de Deventerstraat¹³. Dat pad was eigendom van vader. Dit had twee voordelen: we woonden erg vrij en achter onze tuin werd niet gebouwd.

Het waren voor die tijd mooie huizen, verreweg de mooiste van de straat. Ze hadden een gezamenlijke portiek van drie treden, wat een bijzonder cachet gaf. Maar toen vader en moeder er eenmaal woonden, werd uitgerekend hun portiek de speelplaats van de buurt. Het was de verzamel-

plaats van altijd ruziënde jongetjes, die hun plasjes tegen de deur deden. 's Avonds zaten er vrijende paartjes, ertussendoor honden die er hun behoefte deden. Na een paar jaar was moeder de ellende zat en werd de gevel gelijk getrokken. De trapjes kwamen toen in de gang. Het aanzien werd er wel niet mooier op, maar moeder had rust.

Het huis aan de Van der Laenstraat was voor ons kinderen¹⁴ een heerlijk huis om in te wonen. We hadden een tuin met een priel en het pad naast het huis was een geliefde speelplaats. Dat was maar goed ook, want moeder zag ons niet graag op straat spelen. Vermoedelijk speelde in deze maatregel de overweging mee dat er in Assendorp nogal veel socialisten woonden en socialisten stonden er bij het nette burgerdom niet best op. En een kinderziel is gauw beïnvloed. Trouwens, er was op

het eigen erf genoeg ruimte om te spelen.

Periodiek kregen wij in de Van der Laenstraat bezoek van mensen, die waren aangewezen om ons het leven aangenamer te maken. Zo kwam een of tweemaal per week de 'tonneman'. Deze droeg een werkpak met een leren pet en op zijn schouder had hij een leren lap, waar het lege tonnetje op rustte. Hij ging achterom, om de pleeton te verwisselen. Nog geruime tijd na zijn bezoek was de straat bezwangerd van vreemde geuren.

Eenmaal per week kwam de 'körreman', om de drekbak¹⁵ te ledigen. Aangezien de grootte van deze bakken nog niet gestandaardiseerd was, waren ze vaak nauwelijks te tillen.

Verder kwam op gezette tijden een mannetje met een handwagen, om de straat aan te vegen. Zo'n nuttig persoon droeg in Zwolle de naam van 'skup-en-besempjen'. Af te leiden uit hetgeen ik hier en daar opving, muntte hij niet uit in ijver. Als ik het achteraf goed beoordeel, moest hij in de maatschappelijke beoordeling wel onder aan de lijst staan.

In mijn herinnering is ook blijven hangen een man met een stok, waaraan een bos gekleurde ballen was bevestigd. Wij noemden hem 'lampe-rozee'. Allengs drong tot ons door, dat die fel gekleurde ballen papieren rozen waren, die bestemd waren om onder aan de petroleumlamp als versiering te dienen.

Wekelijks kwam ook de wasman met een wagen waar drie grote honden voor waren gespannen. Ze lagen op straat met open bekken te hijgen en ze blaften afschuwelijk. Ik was er doodsbang voor en kroop angstig weg achter moeders rokken.

Als aanvulling op mijn woordenschat, die ik bepaald in de Van der Laenstraat heb opgedaan, moet genoemd worden het woord: 'gastert'. Een gastert was iemand op wie iets viel aan te merken, in afkeurende zin dan. Hoeveel op hem was aan te merken, was een gevoelszaak. Je kon het opmaken uit de intonatie, waarop het woord werd uitgesproken. Maar als het heel erg was, dan was alleen gastert niet genoeg. Dan heette zo iemand een 'voele gastert'.

We gaan verhuizen

De kalender vermeldde het jaartal 1908. Er scheen iets bijzonders op til te zijn. Vader en moeder hadden telkens ernstige gesprekken. Wij werden met een smoes naar buiten gestuurd. Dit was een zaak van vader en moeder. Toch drong het geleidelijk tot ons door, dat wij er ook mee te maken hadden.

De familie Ten Doesschate had grote plannen. Zoals vele welgestelde families in Zwolle hadden ze even buiten de stad een plek waar ze 's zomers met de kinderen heen konden. Meneer Ten Doesschate had een stuk grond aan het Klein Wezenland (later Burgemeester van Roijensingel). Het was een groot stuk weiland tussen de stadsgracht en de Westerlaan. Een deel ervan had hij laten omtoveren tot een mooie tuin en daarop had hij een koepel laten bouwen. Het was een eenvoudig bouwsel, bijzonder geschikt tot een aangenaam verpozen van de familie op mooie zomerdagen.

Het grootste stuk, grenzend aan de Buitenso-ciëteit, was weiland gebleven. Elk jaar werden daar een paar knechten heen gestuurd om het gras te maaien en later het hooi te oogsten. De vele flessen, die in het pakhuis in de Bitterstraat gevuld waren met levertraan en anderszins, werden in kisten verpakt naar heinde en ver verzonden. Tegen het gevaar van breken werden die flessen met hooi beschermd. Hiervoor waren grote hoeveelheden hooi onontbeerlijk, hooi dat hier voor het oprapen lag. Wanneer de tijd voor het oogsten daar was, mocht ik met vader mee naar het land om te kijken. Als de wagen hoog opgeladen was met hooi mocht ik daar bovenop meedrijven van de Westerlaan naar de Bitterstraat.

Op de plaats van de koepel, zo mooi gelegen aan de singel om de gracht, wilde meneer Ten Doesschate nu een huis laten bouwen om daar met zijn gezin te gaan wonen. Het was een lang gekoesterde wens, die zijn status van vooraanstaand koopman ongetwijfeld ten goede zou komen.

Hij wilde dat vader en moeder dan in zijn huis aan de Oude Vismarkt 7 gingen wonen.¹⁶ Vooral moeder had daar nogal zorg over. Geen wonder: dat huis was vergeleken met het huis waar we woonden erg groot. We hadden geen meubels die

Het Klein Wezenland / Burg. van Roijensingel omstreeks 1895. Tweede pand van links was 'de Koepel' van de familie Ten Doesschate. (Collectie HCO)

De Burgemeester van Roijensingel omstreeks 1970. Tweede huis van rechts, nr. 9, is het pand waartoe de voormalige koepel van de familie Ten Doesschate in 1908 uitgebouwd werd. (Collectie HCO)

*De tuin achter
'de Koepel' aan het
Klein Wezenland /
Burg. van Roijensingel.
(Fotoalbum Ten Does-
schate, particuliere col-
lectie)*

TUIN-KLEIN WEEZENLAND.

geschikt waren voor die grote kamers. Bovendien kreeg moeder de verantwoordelijkheid voor het schoonhouden van de winkel en voor het schenken van thee en koffie voor het personeel in de winkel. Verder moest zij de boerenklanten ontvangen, die op vrijdag in grote getale naar Zwolle trokken om de markt te bezoeken. De vaste klanten hadden dan hun pied à terre in de Gaper. Nee, voor moeder was het een zaak die zij rijpelijk moest overwegen, want als ze eenmaal ja had gezegd dan zou niets haar beletten haar woord gestand te doen.

Voor meneer Ten Doesschate was het een duidelijke zaak: hij kon in zijn zaak geen betrouwbare chef zetten dan vader. Maar voor vader en moeder zaten er belangrijke consequenties aan vast. Vader kreeg wel een hoger salaris, maar van dat salaris moest moeder een dienstmeisje nemen voor dag en nacht. En ook dan kreeg zij het vreselijk druk. Ze had een gezin met vier kinderen, die ook haar aandacht vroegen.

Na ampele overwegingen stemden ze toe. Vader verhuurde ons huis aan meester Ente¹⁷ en

we gingen verhuizen naar de Oude Vismarkt. Wij kinderen vonden het machtig, dat grote huis midden in de stad. Het had negen kamers en een grote zolder met nog eens een kamer. In het souterrain was een grote keuken met een glimmende koperen pomp. Er waren aparte kelders voor kolen, aardappelen en fruit. Er was ook een wijnkelder, maar die werd uitsluitend voor de winkel gebruikt. Vader en moeder waren wel geen geheelonthouder, maar sterke drank was bij ons aan huis onbekend.

Het was een erg royaal gebouwd huis. In de kamers was fraai decoratiewerk met echt bladgoud. Vanaf de keuken was een etenslift naar de woonkamer. Door het hele huis waren spreekbuisen met fluitjes voor het oproepen. Dit alles was in 1908 nog een bijzondere nieuwigheid. Vooral de eerste maanden was deze voor ons onbekende wijze van communiceren een bron van vermaak.

Voorlopig bleef er een hele verdieping onbewoond. Die stond trouwens vol met de inboedel van zuster Dekker, die wijkverpleegster was van de Protestantenvond en blijkbaar de protectie

genoot van meneer Ten Doesschate.

HUIS OUDE VISCHMARKT.

Oost-West, Thuis best.

Oude Vismarkt 7 in 1903. Jurriaan ten Doesschate liet dit pand bouwen in 1888. Hij bewoonde het zelf tot 1908, daarna werd het tot 1935 het onderkomen van de familie Van Egten. Het huis lag in het verlengde van de winkel aan de Diezerstraat. (Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

Het verloren Toverland

Hoe mooi het nieuwe huis ook was, ons leven was er door veranderd. Wij waren stadsmensen geworden. Dit maakte dat de herinnering aan het-geen voorbij was hoe langer hoe mooier, hoe langer hoe romantischer werd.

Wat wij in dat grote huis midden in de stad misten, dat waren de vriendjes met wie we dicht bij huis konden spelen. Hier was het op straat altijd druk en hier kon je je spel niet even onderbreken om een kar te laten passeren en dan je spel gewoon te vervolgen. Wij misten ook de mogelijkheid om gauw buiten de huizen te zijn. Nee, onze vrijheid was een stuk minder geworden. Op de Oude Vismarkt woonden vrijwel uitsluitend roomse winkeliers en daar hadden we geen omgang mee. Wij waren hervormd en bovendien was vader met overtuiging de christelijk-historische beginselen toegedaan. En beide groeperingen waren niet van anti-papistische smetten vrij. Je was er in de stad ook meer bij bepaald, dat er allerlei dingen niet 'hoorden'. En daar moest je mee uitkijken, want het ergste wat je in Zwolle kon overkomen was dat je onderwerp van gesprek werd.

Wat wel fijn was in de stad, was dat je overal dicht bij zat. Als er iets bijzonders te doen was, dan had je er deel aan. Als het Koninginnedag was en de optocht trok door de Diezerstraat, dan stonden wij op een stoel op de stoep. In de open rijtuigen zaten de heren van het Centrale Comité¹⁸. Ze hadden feestelijke hoge hoeden op. Wij waren zo trots als een pauw, als ze vader en moeder herkenden en als groet plechtig hun hoge hoeden lichtten.

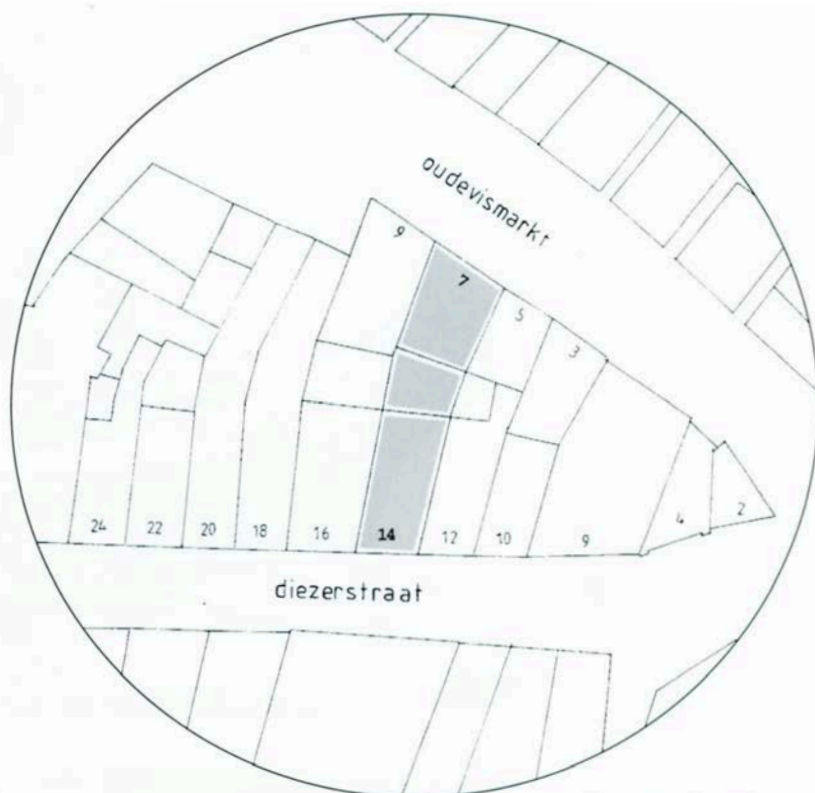
Op vrijdag stond de Oude Vismarkt vol met kramen, waar standwerkers onder sterke verhalen en kwinkslagen hun waren probeerden te slijten. Voor de Hoofdwacht stond een liedjeszanger. Tegen de muur stond een groot bord, verdeeld in een aantal plaatjes, waarop in bloedige taferelen de gruwelijke moord te Raamsdonk stond uitgebeeld. Met een stok wees hij telkens een plaatje aan en hij zong het er bijbehorende couplet bij. Wij luisterden met open monden naar het afgrijselijke kreupelrijm.

Langs de kramen liep een ononderbroken stroom van boeren en boerinnen in hun fleurige klederdrachten: uit Salland, uit Staphorst, van de Veluwe. Ze waren echt een dagje uit. En we keken er niet vreemd van op als een boerin midden in de stad, door de nood gedrongen, hurkte boven een rioolputje om haar plasje kwijt te raken.

Nu wij bij de zaak woonden werd de Gaper, die voor ons kinderen tot dan toe iets sprookjesachtigs had, een wezenlijke werkelijkheid. De Gaper was niet meer iets abstracts ver weg, maar het was iets geworden waar wij mee te maken hadden. Alles draaide voortaan om de Gaper. Alles moest wachten, de tijden werden verschoven, als het ging om het belang van de zaak. Wat dat betreft zou het weinig verschil hebben gemaakt, als vader eigenaar zou zijn geweest. De zaak bepaalde de tijd waarop gegeten werd. Meermalen kwam het voor, dat het eten al op tafel stond en vader er nog niet was. Ik werd dan naar de Bitterstraat gestuurd en dan bleek vader zo druk bezig te zijn in het pakhuys, dat hij stomweg vergeten was dat het etens-tijd was. Tussen twaalf en twee uur, als de bezetting van de winkel minimaal was en er een spoedbestelling kwam, dan kon het weer niet zo slecht zijn of ik moest er door. De zaak ging voor.

Het bij de winkel wonen veranderde ons leven. Het was er altijd levendig. De beide winkelbedienden, Land en Wagteveld, hadden het erg druk. Er was een goede loop in de winkel. De deur stond meest open en de klanten liepen af en aan. Vrijwel alle artikelen moesten worden afgewogen. Er hingen aan de slang boven de toonbank twee weegschalen met glimmende koperen schalen. Iedere donderdag ging al het koperwerk, weegschalen, gewichten, vijzels naar achter naar de keuken en daar werd alles gepoetst tot er geen vlekje meer was te zien.

Op de toonbank, achter in de winkel en dwars op de andere, prijkte een grote koffiemolen met aan beide zijden een groot wiel met een handvat. Een van de artikelen waarvoor de Gaper zich terecht een faam in Zwolle had verworven was koffie, de heerlijk geurende, vers gebrande koffie van de Gaper. Iedere week werden door de firma

Plattegrond van de panden aan de Diezerstraat en Oude Vismarkt, daarop is goed te zien hoe deze panden in elkaars verlengde liggen. (Archief Stichting Oude Gaper, HCO)

Goeijen een paar zakken koffiebonen afgeleverd, vers van de branderij. Het draaien aan de grote wielen van de koffiemolen kostte menige zweetdruuppel.

Voor ons kinderen was de winkel verboden gebied. 'Kinderen horen niet in de winkel. Dat is geen gezicht voor de klanten', zei vader. Gelukkig moest vader zijn tijd verdelen tussen het pakhuis in de Bitterstraat en de winkel. Behalve op vrijdag, vroeg het pakhuis de meeste tijd, zodat het gebod door ons nogal eens overtreden werd. Het was op de zolders boven de winkel plezierig vertoeven. We werden nogal eens naar boven gestuurd met melk, om de bakjes van de katten te vullen. Die katten waren met veel succes ingezet voor het opruimen van de vele muizen die tussen de voor hen smakelijke zaken als gedroogde kruiden, vogelzaad en dergelijke leefden als in het beloofde land.

Het kantoor van de
Oude Gaper aan de
Diezerstraat. (Fotoal-
bum Ten Doesschate,
particuliere collectie)

KANTOOR.

Het interieur van de
winkel van de Oude
Gaper aan de Diezer-
straat. (Fotoalbum Ten
Doesschate, particuliere
collectie)

WINKEL.

Op die zolders stonden voor kinderen ook vele heerlijke dingen: diverse soorten drop, peper-munt, kandij, amandelen, matten vijgen..., maar o wee als vader er achter kwam. Dan zwaaide er wat. Er stond zelfs een vat met moten gekonfijte gember. Er stond nog veel meer, waar wij de bestemming niet van kenden, maar wat onze nieuwsgierigheid prikkelde.

Gelukkig waren de bedienden mij nogal geneegen, waaraan het feit dat ik altijd voor boodschappen beschikbaar was waarschijnlijk debet was. Er kwamen tenminste geen botsingen van belang voor.

Meneer J. ten Doesschate

Al woonde de familie Ten Doesschate niet meer bij de zaak, meneer Ten Doesschate hechtte aan oude gebruiken, zoals die in vele jaren in de Gaper waren ingeburgerd. Daarbij hoorde de wijze, waarop de nieuwjaarsdag werd beleefd. Ook in 1909 verliep de nieuwjaarsdag zoals altijd, met dit verschil, dat het personeel wel in dezelfde kamer bijeen kwam, maar dat ze nu door vader en moeder ontvangen werden.

Toen vader en moeder op nieuwjaarsdag uit de kerk kwamen, zat meneer Ten Doesschate hen al op te wachten. Onder de gegoede burgerij van Zwolle gold de oudejaarsavonddienst als de voornaamste kerkdienst van het jaar. Dan was de Grote Kerk stampvol. Om de weemoedige stemming op te voeren, klonk dan stevast, ondersteund door het machtige Schnitgerorgel, Rhijnvis Feiths weemoedige: 'Uren, dagen, maanden, jaren vlieden als een schaduw heen.' Dat klonk prachtig door de hoge gewelven. De nieuwjaarsdienst was bestemd voor de kerkenraad en het meer orthodoxe deel van de gemeente, waartoe vader en moeder waren te rekenen.

Na de gebruikelijke nieuwjaarsbegroeting trok meneer zich terug in het kantoor achter de winkel. Geleidelijk stroomde de voorkamer vol, tot het hele personeel¹⁹ verenigd was. Het bezoek verliep nogal schutterig. Er heerste een angstige spanning. Je wist maar nooit wat je zou overkomen, als je straks alleen bij de baas op bezoek moest. Maar

een kop koffie met een oliebol en een praatje van vader en moeder verrichtten wonderen. Stuk voor stuk werden ze bij de baas op het kantoor ontvangen. Wat daar gebeurde? We kunnen er slechts naar gissen. Niemand vertelde er wat over. Waarschijnlijk na de felicitatie een nieuwjaarsfooï, mogelijk een toezegging tot een loonsverhoging, een bemoedigend woord, een vermaning? Zonder uitzondering kwamen ze opgelucht terug. Het was wel duidelijk dat het niet nodig was daar zo tegen op te zien. Dat kon je meneer Ten Doesschate wel toevertrouwen.

Ook aan sinterklaas, kerst en Pasen werd bijzondere aandacht geschonken. Al weken te voren had vader een lijst gemaakt van de bakkers, die klant waren van de Gaper. Bij zo'n gelegenheid kon dan door een bestelling worden getoond, dat dit op prijs werd gesteld.

Op de dag voor de feestdag mocht ik mee met de loopjongen. Met een handwagen trokken we door Zwolle, om de bestelde waren bij de bakkers op te halen. Al naar de aard van het feest waren het: speculaas, boterletters, taaipoppen, paasbroden, weihnachtstollen, eieren.

Voor de loopjongen en mij was het een goede middag. Voor hem vanwege de fooien, die met milde hand werden geschonken, voor mij vanwege de vele koekjes, taai taai en dergelijke, die bij ons thuis bepaald niet tot de dagelijkse kost gerekend konden worden.

Voor ons kinderen was meneer Ten Doesschate van een figuur die wij in onze fantasie, afgaande op de verhalen van vader, hadden geschapen, geworden tot een meneer die wij kenden en voor wie wij een onbeperkt ontzag hadden. Hij was in deze jaren een zestiger, een niet al te lange man, nogal gezet met een volbloedige gelaatskleur. Hij liep iets gebogen, schijnbaar in gedachten verdiept. Als hij ons aansprak, dan was het met een gezellige bonhomie en in gemoedelijk onvervalst Zwols dialect.

Op zijn verjaardag liep hij 's morgens op weg naar de zaak langs de banketbakkerij van Bagge-laar aan de Melkmarkt op de hoek van het Rode-torenplein, een adres dat beroemd was om zijn heerlijke gemberbolussen. Met de gebaksdoos in de hand liep hij de winkel door naar achter, liet

zich door moeder feliciteren en trakteerde het hele gezin op gemberbolussen. De herinnering aan deze traktatie is zo levend gebleven, dat ik mijn hele leven geen gemberbolus zou eten zonder een gedachte te wijden aan de baas van mijn vader, meneer Ten Doesschate.

Hij maakte een praatje met ons en informeerde de belangstellend naar onze liefhebberijen. Bij het weggaan gaf hij ons de hand en knoopte daar de raad aan: 'om aanstaande woensdagmiddag maar eens bij de "Koepel"²⁰ aan te bellen. Er liggen nog wel wat speelgoed en boekjes van de kinderen. De jongens zijn nu groot.'

De volgende woensdagmiddag ging ik met

laden schoenen naar het Klein Wezenland. Ik wist mijn verlegenheid te overwinnen en belde met schroom aan bij de 'Koepel', onder de indruk van dat mooie en deftige huis. Meneer Ten Doesschate deed zelf open met een groot pak onder de arm. Toen ik het thuis openmaakte, bevatte het spelen en kinderboeken. Een van de boeken heette: *De stichters ener wereldstad*. Het ging over de Nederlandse pioniers die zich vestigden op de plaats waar later New York is gebouwd. Het was een prachtig jongensboek vol indianenverhalen. Als ik vele jaren later een bijzondere belangstelling voor Amerika heb behouden, dan heeft dit boek er bepaald de grondslag voor gelegd.

Het echtpaar Ten Doesschate – Nellensteijn met hun kinderen en kleinkinderen omstreeks 1915. Staand links Gezienus, staand in het midden Anton en half zittend rechts Jacques Piquet. Zittend rechts zijn echtgenote Willemmina Johanna. Het jongetje dat tussen zijn grootouders in staat is Jurriaan, het zoontje van Gezienus en de latere hoogleraar oogheelkunde. (Foto Eelsingh, particuliere collectie)

Het Pakhuis

Het werkterrein van de Gaper bestond uit twee delen: de winkel en de grossierderij.

De winkel aan de Diezerstraat was bepaald een bezienswaardigheid, een echt ouderwetse zaak. Ze had terecht door de jaren heen haar uiterlijk weten te bewaren. De ouderwetse winkel riep het beeld op van soliditeit. Deze faam werkte er in niet geringe mate aan mee, dat het een drukkbeklante winkel was.

In de Bitterstraat, parallel lopend aan de Diezerstraat, stond het 'pakhuis', de zetel van de grossierderij. Alvorens 's morgens aan hun dagtaak te beginnen, meldden de knechten zich in de winkel, daar mee accentuerend dat het één zaak was. Van de winkel gingen ze door de smalle Roggenstraat, ze kruisten de Nieuwstraat die haaks op de Roggenstraat stond. Op de hoek van de Nieuwstraat stond de St. Michaëlkerk²¹, de roomse kerk wel te verstaan. De hoge slanke toren bepaalde mee het silhouet van Zwolle. De volgende straat was de Bitterstraat. De buurt hier werd voor een belangrijk deel bevolkt door joden. Aangezien de handel in verpakingsartikelen grotendeels in handen was van joden en de Gaper veel verpakingsmateriaal nodig had, had vader nogal wat relaties onder de joodse medeburgers opgebouwd. De joden in Zwolle waren over het algemeen streng orthodox. Dit demonstreerden ze duidelijk, als ze op vrijdag bij het begin van de sabbat met het hele gezin, de mannen hoog gehoed en de gebedsmantels onder de arm, over de Oude Vismarkt naar de synagoge in de Schoutenstraat wandelden.

Dit verklaarde het verhaal van vader, dat hij vaak op de sabbat bij joden werd binnengeroepen om tegen een footje de kachel aan te maken of het gas aan te steken.

Aan de rechterkant van de Bitterstraat stond de Nutsschool²². Daartegenover stond het pakhuis van de Oude Gaper. Bij het oorspronkelijke pakhuis waren een paar huizen bijgetrokken. Hierdoor was een wat rommelig aandoend complex ontstaan, dat aan de hele grossierderij en aan de ruimten waarin de eigen producten werden gefabriceerd, benevens het kantoor onderdak

bod. Naast de artikelen die de firma als grossier doorverkocht, waren er namelijk speciale producten waaraan de naam Ten Doesschate onverbrekkelijk verbonden was.

Het pakhuis aan de Bitterstraat. Achter de kar staat een 'stelle', een onderstel van twee wielen met twee lange bommen, waarop veel vracht geladen kon worden. (Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

Het taplokaal van de levertraan aan de Bitterstraat. De levertraan zat in vierkante flessen, een idee van Ten Doesschate, omdat vierkante flessen makkelijker in kisten verpakt konden worden. (Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

TAPLOKAAL
Levertraan.

VERFWARENZOLDER-PAKHUIS.

De verfwarenzolder aan de Bitterstraat. (Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

De levertraan van Ten Doesschate had in de wijde omtrek van Zwolle een goede naam. Ze ging bij kistenvol de deur uit. Eenmaal per jaar kwamen er vanuit Noorwegen monsters levertraan. Elk monster werd met aandacht geproefd. Er werd aan geroken. Dat was een bijzondere bezigheid, nog dagen proefde vader het vette spul op zijn tong. Dan werd de keuze bepaald, waarop de bestelling van de voorraad voor het hele jaar berustte.

In het gebouw grenzend aan de binnenplaats stonden in de benedenruimte een paar grote tanks opgesteld. Zij werden vanaf de bovenverdieping gevuld uit de vaten waarin de levertraan werd aangevoerd. Onder aan de tank zat een kraan, waaruit fles na fles werd gevuld. Kist na kist met gevulde flessen kwam uit de nijvere handen van de man op het kistje. Nee, een opwindende bezigheid was het tappen van levertraan niet. Maar de lopende band was nog niet uitgevonden.

Vader had blijkbaar een onaantastbaar geloof in de heilzame werking van levertraan. Althans, zo gauw de R in de maand was, moesten we elke avond een volle lepel in zwelgen. Br... Als het aan de levertraan lag, wachtte ons nog een lang leven in goede gezondheid.

Een ander artikel dat eveneens de naam Ten Doesschate heeft groot gemaakt, was de verf in bussen. In een groot lokaal in een ander deel van het pakhuis stond een groot aantal verfmolens opgesteld. Hier was Jan Stoel²³ de verantwoordelijke man. Jan Stoel was vroeger schilder bij de spoorwegen. Hij was SDAP-er. Hij had in 1903 meegedaan met de spoorwegstaking en was daarvoor ontslagen, slachtoffer van de worgwetten van Kuyper. Maar meneer Ten Doesschate wist vakmanschap te waarderen, hij was bovendien tolerant genoeg om Stoel aan de Gaper te verbinden.

Dat nam niet weg, dat Stoel het onder de knechts vaak hard te verduren had. Immers de socialisten stonden er niet best op bij de brave burgerij en plagerijen waren dan ook aan de orde van de dag. Dit temeer, omdat zijn vrouw Berendina actief lid was van de SDAP en later zelfs gemeenteraadslid werd.²⁴ Dit gedurfde staaltje van emancipatie had onder het personeel niet ieders waardering.

Hoe het zij, meneer Ten Doesschate had een goede slag geslagen. De bussen verf uit de Gaper waren in de hele streek een vertrouwd verschijnsel geworden.

Zo tegen de schoonmaak was er een hausse in de verkoop van bussen verf. Een begeleidend verschijnsel van de schoonmaak was namelijk, dat bij de boeren alles van een nieuw laagje verf werd voorzien.

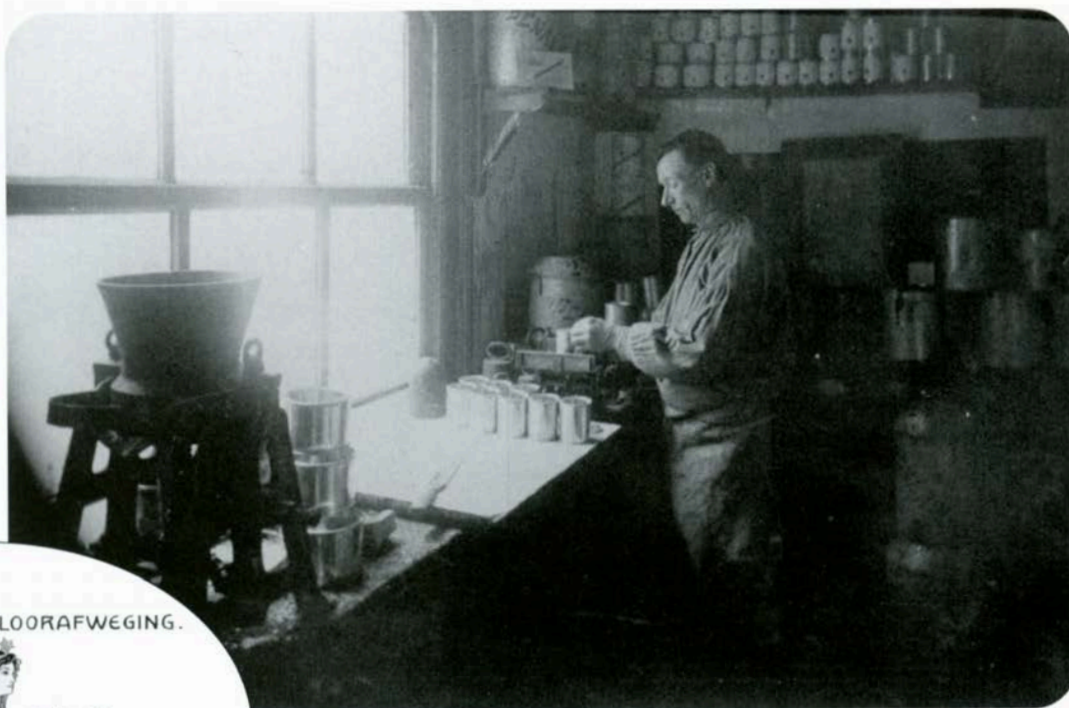
Het kwam nog wel eens voor, dat een boer kwam reclameren omdat de verf bladderde of niet goed dekte. Dat nam vader niet. Hij had een onwankelbaar vertrouwen in de kwaliteit van de verf. Hij ging dan zelf bij de klager kijken en ik mocht mee. Het waren soms wandelingen van uren. Meestal bleek dan dat de verf niet goed behandeld was. Maar vader stond er op dat de naam van de Gaper geen blaam trof. Hij sprak af dat de deur, of wat het was, op kosten van de Gaper opnieuw geschilderd werd. Hij had dan al een schilder in gedachten, wiens schuld aan de Gaper wel erg hoog was opgelopen. Die kreeg via zo'n karweitje de mogelijkheid die achterstand wat in te lopen.

Al wandelend door het pakhuis werd de neus geprikkeld door de meest uiteenlopende geuren. Een artikel dat ook als een goede reclame mocht worden beschouwd, was de beschuitgelei die ook in het pakhuis werd gemaakt. Als 's morgens bij ons aan het ontbijt een beschuit van Yzerman uit de Broerenstraat werd gegeten, knikte vader goedkeurend: hij proefde de beschuitgelei uit de Gaper.

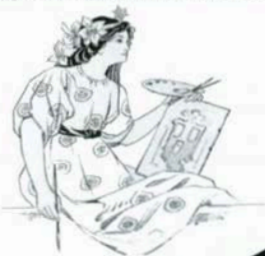
Het nieuwste artikel dat de naam Ten Doesschate droeg, was de eau de cologne. Na talloze probeersels was het gelukt een vloeistof samen te stellen, die met recht de naam eau de cologne mocht dragen. Het aantal smeerseltjes, dat met het etiket van de Gaper getooid was, was legio.

Een oude gewoonte in de Gaper was dat er om tien uur koffie en om vier uur thee werd gedronken. In het lokaal waar de geretourneerde levertraanflessen in sodawater werden uitgekookt en daarna stuk voor stuk met de hand gespoeld, werden een aantal kistjes, bestemd om als zitplaats te dienen, uitgezet. Op het eerste signaal stroomden de

Twee opnames van de verfkamer aan de Bitterstraat. De man op de foto's is verfmaker J.H.B. Jansen. Voordat deze in dienst trad bij Ten Doesschate was hij een zelfstandige schilder die bekendheid genoot vanwege zijn goede kleurmenging. Daarom reisde hij door de provincie om bij historische gebouwen gewenst schilderwerk te leveren. Ook in het zogenaamde marmeren

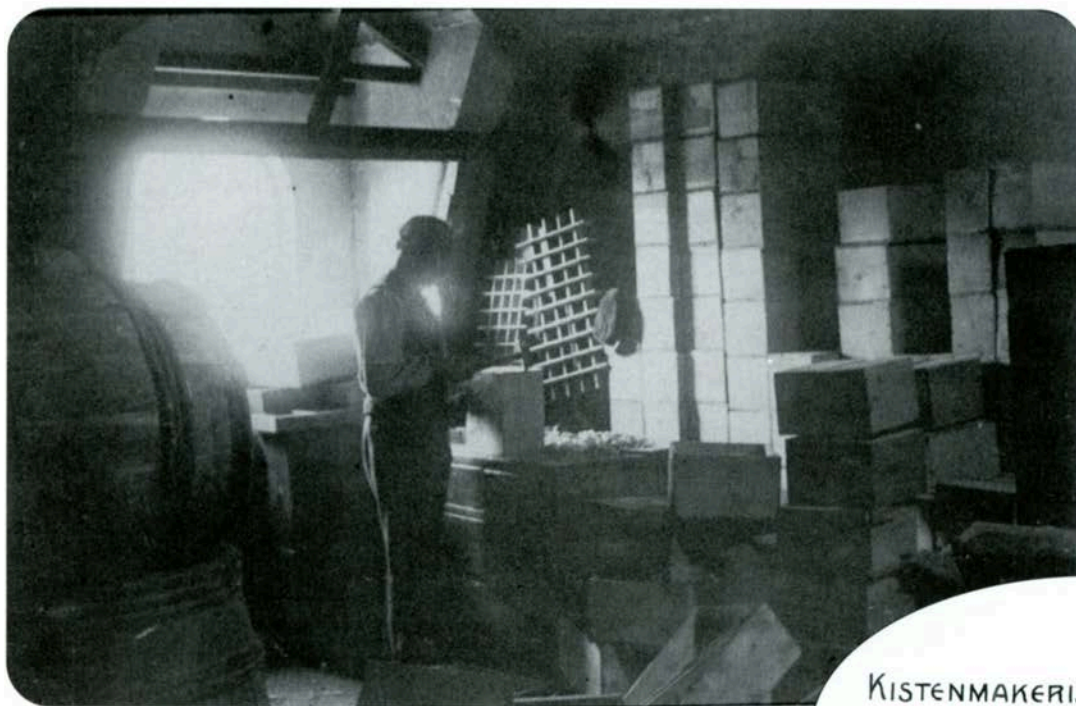

VERFKAMER EN CHLOORAFWEGING.

was hij bekwaam. (Informatie van zijn kleinzoon A. Jansen uit Zwolle, die zijn grootvader herkende op de in 2002 afgedrukte foto in 'Zwolse Koopmansgeest'). (Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

*De kistenmakerij en het
schafstlokaal. (Foto-
album Ten Doesschate,
particuliere collectie)*

KISTENMAKERIJ EN SCHAFTLOKAAL.

(WERKEN GEEFT
BROOD.)

knechts toe en ze zetten zich met een zucht neer, ieder gewapend met een diepe kom. De jongen ging dan rond met de grote ketel en schonk iedere kom boordevol geurige en dampende koffie. Dan ging hij rond met de suikerbus, waaruit met gulle hand werd geschapt en dan nog eens met de melk. Maar het was onmogelijk een zo grote kom met dat hete spul snel te legen. Er moest geblazen worden. Al blazende ontspon zich een gesprek over de dingen van de dag. De meningen waren verdeeld. En dan onderwijl maar blazen. Na het eerste rondje kwam er nog een rondje. Weer volle kommen. Natuurlijk, want een mens kon op één been niet lopen. Vader keek eens bezorgd op zijn horloge. Er wachtte nog veel werk. De koffiepauze begon het halve uur te naderen. Vader dacht: dat is tweemaal een half uur en dat nu onlangs de achturedag was ingevoerd. Deze lange pauzes dateerden nog uit de tijd toen er twaalf uur gewerkt werd. Hij besliste dat voortaan de mensen pas gewaarschuwd mochten worden, als de koffie stond ingeschonken. En dan moest een kwartier genoeg zijn.

Een storm van verontwaardiging brak los, als ware vader een baarlijke duivel. Maar ook deze verontwaardiging zakte. En de koffie smaakte er niet minder om.

Een nare val

Mijn tienjarig vriendje had een schildpad gekregen. Het was geen alledaags geschenk, want schildpadden hoorden niet tot de in Zwolle veel voorkomende dieren. Nieuwsgierig keken we naar dit wonder der natuur, dat zich maar langzaam voortbewoog. Gelukkig had de milde gever er een dieet voor een schildpad bijgegeven, zodat de voeding geen probleem was. Maar het dier vrij door het huis laten rondscharrelen, dat kon niet. Hij was wel geen hardloper, maar zonder bewaking bestond de kans dat hij de benen nam. Het kwam ons na ampel overleg goed voor, hem in de nacht en op tijden, waarop zijn baasje niet thuis was, te stallen in een kistje waarin voor de hygiëne de vloer bedekt was met zaagsel. Maar hoe kwam je aan een kistje, dat aan deze voorwaarden voldeed?

Ik besloot vader om raad te vragen. Maar vader was druk. Hij luisterde maar half. Ik geloof niet dat het levensbelang van de schildpad recht tot hem doordrong. 'Vraag het maar aan de timmerman. Misschien heeft die wel een kistje.'

Met deze toestemming op zak, spoedde ik mij naar het pakhuis. Op een van de zolders werkte een knecht die vroeger timmerman was geweest en nu als roeping had gekregen het pakhuis van kisten te voorzien. Het was een ruime zolder, het rook er naar vers gezaagd hout. De luiken stonden open. De knecht was een vriendelijke man, maar hij was druk bezig. Ik moest even wachten. Mijn rusteloze geest dreef mij naar activiteit. Mijn ogen dwaalden over de zolder. Daar ontdekte ik de open luiken, bestemd om er de zware lasten, die met een katrol waren opgetakeld, naar binnen te halen. Voor de veiligheid was de paal, die diende om de luiken als ze dicht waren gesloten te houden, in de klampen gelegd. Voor de opening hing de haak van de katrol te zwaaien. Ik keek naar beneden. Diep onder mij was de binnenplaats. Ik boog mij over de paal om de haak te pakken. Ik kon er niet bij. Ik boog mij verder voorover, reikte naar de haak... Daar schoot plotseling de paal los. Een overmoedig jongetje stortte met een gil naar beneden op de keien van de binnenplaats. Op de kreet kwamen de mannen aanstormen. Ik had nog de tegenwoordigheid van geest om te stamelen: 'Niks tegen vader zeggen.'

Ze overlegden even. Toen namen ze me voorzichtig op en legden me op de handkar. Onder veel bekijks ging de droeve stoet door de Roggenstraat naar de Diezerstraat. Een van de knechts was vooruit gesneld, om moeder voor te bereiden. 'Steven heeft een ongeluk gehad. Hij is uit het raam gevallen. U moet maar niet schrikken, want hij is niet dood'.

Toen ik thuis kwam boog moeder zich met een doodsbleek gezicht over mij heen. Ze had zich al het ergste voorgesteld. Maar het viel gelukkig mee. De in allerijl gewaarschuwde dokter Yzendijk constateerde een gebroken dijbeen. Hij pakte mij hardhandig aan. Met een paar flinke rukken kreeg hij de stukken tegen elkaar. Maar het deed flink pijn. Ik kreeg de boodschap: 'Zes weken liggen.' Het been kwam in het gipsverband. De eerste twee

De binnenplaats van het pakhuys aan de Bitterstraat. Uit een van de bovenluiken viel in 1909 de tienjarige Steven van Egten naar beneden en brak zijn been. (Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

weken gingen maar langzaam om. Het lukte niet best zo'n woelig knaapje stil te laten liggen.

De jongste zoon²⁵ van meneer Ten Doesschate had met succes zijn artsexamen gedaan. Hij kwam triomfantelijk naar Zwolle met zijn moeizaam verworven bul. Hij kwam ook vader en moeder opzoeken. Hij hoorde daar van mijn ongeluk. Trots op zijn pas verworven medische bevoegdheid, vroeg hij aan moeder dat been te tonen. Hij keek er naar. Toen zei hij tegen moeder: 'Hebt U een centimeter bij de hand?' Hij mat van heup tot hiel, eerst het ene dan het andere been. Hij keek bedenkelijk, mat nog eens, hetzelfde resultaat: het ene been was bijna 10 cm korter dan het andere. Hij belde dokter Yzendijk op. Samen maten ze nog eens, maar het resultaat was hetzelfde. Hier moest een specialist aan te pas komen.

Dokter Frank²⁶, die als jong chirurg aan het roomse ziekenhuis was verbonden, werd er bij gehaald. Hij had in Zwolle een grote naam. Er werd besloten dat ik naar het ziekenhuis moest.

Er liep sinds jaar en dag een mannetje door Zwolle in een rood gestreept linnen jasje en een platte pet met de letters van het roomse ziekenhuis. Hij liep achter een brancard met twee hoge wielen. Zijn taak was het zieke mensen naar het ziekenhuis te vervoeren. Als we hem zagen rijden met zijn karretje, dan hadden wij kinderen fantasieën van zieke mensen die opengesneden moesten worden.

Nu kwam dit mannetje naar de Oude Vismarkt. Voorzichtig legden ze mij in de brancard, die langs de hoge trappen naar beneden werd gezeuld. Toen werd hij tussen de twee hoge wielen gehangen, die hobbelden over de ongelijke keien van de Sassenstraat. In de eenzaamheid onder de kap, die mij afsloot van de wereld, vroeg ik mij af of de mensen nu ook zo meewarig naar mij keken.

In het ziekenhuis werd ik naar de röntgenafdeling gebracht. Die was in 1909 nog erg primitief. Om het been stil te houden voor de foto, werden er zware zakken zand over gelegd. Ik verging van de pijn. Het duurde lang. Eindelijk lag ik met een gloednieuw gipsverband in mijn bed in het ziekenhuis. Aan het voeteneinde van het bed hingen zware zandzakken aan het rekverband. Zo begon

ik opnieuw aan de zes weken, die er stonden voor een gebroken been. Ik voelde mij als een vorst bij zoveel belangstelling en genoot geweldig van allerlei lekkers dat ik anders nooit kreeg. Alleen wist ik niet goed raad met het bezoek van de dominee en de pater dominicaan, die de geestelijke verzorging had.

Het resultaat van al die zorg was, dat ik na een half jaar liep te voetballen of er geen ziekenhuis was geweest. Ik vraag mij wel af wat er gebeurd zou zijn, als de jonge dokter Ten Doesschate niet toevallig bij vader en moeder op bezoek was gekomen.

Een middag in dienst van de Gaper

De Gaper had blijkbaar moeite zijn gegeven woord gestand te doen. Er moest een partij levertraan de deur uit. Of het feit dat er zieken waren vader parten speelde, ik weet het niet. Maar op een mooie woensdagmiddag moest ik naar het pakhuis, om 'flesjes in te rollen.' Als de partij, die stante pede de deur uit moest, die middag nog klaar kwam zou mijn welkome hulp beloond worden met een dubbeltje. Over een zo groot bedrag beschikte ik alleen maar op nieuwjaarsdag, als goedgeefse ooms en tantes mijn welgemeende gelukwensen wel eens met een dubbeltje wilden belonen.

Ik spoedde mij met zeker enthousiasme naar het pakhuis. De loopjongen had de kisten met flessen levertraan, voorzien van kurk en capsule, al klaar gezet. De loopjongen gaf mij een uitvoerige instructie in de kunst van etikettenplakken. Dat was een goede zaak, want het uiterlijk van de flessen moest wel bijzonder verzorgd worden als de inhoud zo beroerd smaakte. We begonnen met etiketten plakken: een stapel etiketten met een pot plaksel voor je. Dan een haal met de kwast en het bovenste etiket met een handgebaar op de fles plakken. Dan de fles in de kist. Het was zelfs voor een jongen van elf jaar beslist niet moeilijk. Na de eerste honderd had ik er goed de slag van beet. Daarna de wikkels er om, of zoals dat in vakjargon heette: 'inrollen'. Deze laatste handeling eiste meer oefening.

Na enkele uren van noeste arbeid stond de partij flessen gekist en wel klaar om naar het spoor gebracht te worden. Dit werk beviel mij al zo goed, dat ik ernstig overwoog de school er aan te geven en pakhuisknecht te worden.

De 'stelle' werd voorgereden. Een stelle was een onderstel van twee wielen. Op dat stel wielen waren twee lange bomen bevestigd, zodat er een lange laadruimte beschikbaar kwam. Met zo'n wagen kon je schier onbeperkte vrachten vervoeren. Hoofdzaak was zo te laden, dat de wagen in evenwicht was. Als alles was opgeladen en met

touwen vastgesjord, ging een van de knechts tussen de bomen om de wagen te besturen. Aan weerszijden van hem stelde zich een man op met een trekzeel tegen de borst. De trekkers gooiden hun stoere borst in de zelen en met verenigde kracht werd de wagen op gang gebracht. Wanneer hij eenmaal liep, kostte het minder moeite. Omdat ik zo hard gewerkt had, mocht ik mee. We gingen de lange Deventerstraat²⁷ af, voorbij de hoge spoorbrug naar het goederenstation, waar de ladingmeester de zaak in ontvangst nam.

Voor een kleine jongen was er in zo'n grote loods heel wat te zien, al moest ik wel zorgen dat ik

Het taplokaal van olijven slaolie. Zittend achter de tafel weer Berend van Egten. De vierkante Ten Doesschateflessen zijn duidelijk zichtbaar. (Fotoalbum Ten Doesschate, particuliere collectie)

de werkers niet in de weg liep. Toen de kisten waren gelost, ging het in gezwinde pas naar het pakhuis terug. Op het Bethlehemkerkplein werd gestopt. Even werd er onder elkaar gesmoesd. De knechts keken mij streng aan: 'Niks tegen oe vader vertellen!' Toen gingen ze grinnikend binnen in het kroegje van Kluver tegenover de Bethlehemse kerk. Het was voor mij de eerste keer in mijn leven dat ik een kroegje van binnen zag. De rijen flessen achter het buffet weerspiegelden de spaarzame lichten. Ieder van de knechts legde een dubbeltje op de toonbank en liet met een intevreden gezicht achtereenvolgens twee glaasjes doorschijnend vocht naar binnen lopen. Toen gingen we verder. Dat doorschijnende spul deed wonderen. Waren op de heenweg de verzuchtingen niet van de lucht, het was nu of de voeten vleugels hadden gekregen.

Maar ik, kleine jongen, bleef met een probleem zitten. Moest ik er vader wat van vertellen? Dat achterbakse gedoe waren wij bij ons thuis niet gewend. Ik zat er over te tobben. Maar uiteindelijk won de solidariteit het. Ik zei er niets over.

Vrijdag marktdag

De vrijdag was in de Gaper, maar ook in ons gezin, een aparte dag. Op vrijdag trokken de boeren uit de wijde omtrek met paard en wagen naar de markt. Het bezoek aan de markt mocht dan wel nuttig zijn, de boeren waren ook een dagje uit. De paarden werden gestald bij de stalhouderijen en de boerenwagens werden in lange rijen geparkeerd. Op vrijdag werd het stadsbeeld van Zwolle bepaald door de boeren. Tot ver na de Eerste Wereldoorlog droeg bijna iedereen de traditionele boerenkleding.

De Zwolse middenstand had zich op de markt ingesteld. Als vader eens enkele dagen uitging, dan was hij zonder mankeren op vrijdag terug. De boeren hadden hun vaste winkeliers, waar ze al vele jaren vaste klant waren en waar ze als gewaardeerde gasten werden ontvangen. Zo was het ook in de Gaper.

Donderdags werd het kantoor achter de winkel voor de ontvangst gereed gemaakt. In het midden van de grote kamer stond een lange tafel. Alle

beschikbare stoelen werden aangesleept en in een wijde kring om de tafel gezet.

De tafel werd op vrijdagmorgen klaar gemaakt. Aan het hoofd van de tafel was de plaats van het grote koffieblad, waarop ontelbare koppen en schotels. Daar stond ook de hoge koffiekraan met de glimmend gepoetste banden en de koperen kraan. Die kraan bevatte vele tientallen koppen koffie. Over de tafel verspreid stonden schalen met verse kadetjes en vloodjes natuurboter en er stonden potten suiker. Ieder kon zich naar behoefte hiervan bedienen. Dat hoorde bij de service van de zaak. In de winter strekte deze service zich uit tot stoven, waarin gloeiende houtskool een aangename warmte gaf. Als de koude en vooral de natte voeten weer tot leven waren gewekt, bleven er in de kamer ondefinieerbare geuren hangen.

Moeder zat bij de koffiekraan. Zij verzorgde de bediening en maakte als gastvrouw zonodig een praatje. In de loop van de jaren had zij haar papenheimers leren kennen. Ze kende de familieverhoudingen, maar maakte van die kennis een voorzichtig gebruik. De vaste klanten voelden zich thuis. Ze praatten onder elkaar of met moeder. Waren er bijzondere inkopen gedaan, dan werden ze getoond. Vooral zo tegen Pasen, als op palmzondag de meesten, en met name de aannemelingen, van top tot teen in het nieuw werden gestoken waren de boerinnen niet krenterig. Moeder mocht dan haar oordeel uitspreken. Zij deed dit met de nodige voorzichtigheid, want smaken willen wel eens verschillen. Onder de bescheiden aankondiging: 'dat wij maar eenvoudige boerenmensen zijn' waren er velen onder die zich op uitbundige wijze met goud en bloedkoralen behingen.

Geleidelijk had moeder het vertrouwen van de boerinnen weten te winnen. Dat was goed te merken. Vrij algemeen werd moeder aangesproken met 'juffrouw van Egten'. Enkele vrouwen, die een bijzondere vriendschap voor haar koesterden, zeiden 'Vrouw van Egten'. Dit was beslist niet denigerend bedoeld. Integendeel, want hiermee stelden ze haar gelijk aan een boerin en ze waren er diep van doordrongen, dat de beste stadsjuffrouw

niet in de schaduw kon staan van een boerin. Die vriendschap kwam ook vaak tot uiting in het meebrengen van biest, als er een koe gekalfd had of in een schaal dikke melk. Vrijdagen en zaterdagen zullen dan ook in ons geheugen blijven hangen als verbonden met pannenkoeken en dikke melk.

Al met al was zo'n vrijdag een gezellige dag. Het was dan wel druk, maar de zaak voer er wel bij.

KRUIDENZOLDER.

Kruidenrijen

De Gaper zou geen echte drogisterij zijn, als er niet een bijzondere aandacht zou worden geschonken aan kruiden. De Gaper had daarvoor contact met enkele vrouwen, die als bijverdienste kruiden verzamelden in de vrije natuur. Dat verzamelen was geen sinecure want om met een volle zak thuis te komen, daarvoor moesten vele uren aan plukken worden besteed. Dat viel met name bij vochtig weer niet mee.

Nu en dan kwamen de vrouwen in de winkel met grote zakken vol met vers geplukte

*De kruidenzolder.
(Fotoalbum Ten Doeschate, particuliere collectie)*

kruiden: kamille, drieblad, vlier, klapprozen en nog enkele meer. De winkelbediende opende de zakken en keurde de kruiden met deskundige blik. Dan werden de schalen aangehaakt aan de grote bascule in de winkel. De zak kwam op de ene schaal, grote gewichten soms wel van 50 kilo en wat kleinere op de andere, want de oogst werd per kilo uitbetaald. Er wilde wel eens verschil van mening ontstaan, of de te grote hoeveelheid vocht al dan niet moest worden afgetrokken. De pluksters waren bepaald niet op hun mondje gevallen. Tenslotte was er overeenstemming en vertrokken de vrouwen met hun zuur verdiende loon.

Dan moesten de kruiden gedroogd worden. De loopjongen laadde de zakken op de handkar. Ik mocht mee. Het doel van onze korte reis was het Gasthuisplein. Bij het toegangshek van het Binengasthuis²⁸ werden de zakken afgeladen. Met een zak op de nek gingen we het Gasthuis binnen, door lange gangen en via donkere trappen naar de enorme zolder, die liep over het hele Gasthuis van de Diezerstraat tot het Gasthuisplein. De Gaper had de beschikking over deze zolder ten behoeve van het drogen van kruiden. Met een lange stoffer werd een stuk van de zolder, waarop de kruiden al droog waren, geveegd. Het uitstrooien van de kruiden was een vlotte bezigheid, waar we gauw klaar mee waren.

We keken rond. Het was hier een romantische omgeving op deze oude zolder. Boven ons ontdekten we een luik. Dat gaf toegang tot het dak. We kropen er door op zoek naar avonturen. Het was een korte wandeling door de dakgoot naar de gevel aan het Gasthuisplein. Beneden ons krielden de mensen als kleine poppetjes door elkaar. Even kwamen we in de verleiding om te proberen een van die poppetjes een steentje op zijn hoed te gooien. We zagen er maar van af. Als we gesnapt zouden worden, dan zou de eer van de Gaper lelijk worden geschaad. En aantasting van de eer van de Gaper was geen kleine zonde.

Watersnood

Op een avond in het begin van het jaar 1916 zaten we 's avonds thuis. Het was bar slecht weer. Buiten bulderde de wind. Er waaide een noordwester storm. Dat maande tot voorzichtigheid. Vader keek bezorgd. Het water wies snel. Vader en ik waren een poosje geleden wezen kijken op het Rodetorenplein. Vanaf het Zwartewater kwamen felle windvlagen aanstormen over het open plein. Het water begon hier en daar al over het plein te lopen. Wij waren er niet alleen. Er waren meer ongeruste mensen op de been. Langs de Buitenkant en de Thorbeckegracht hadden de mensen als voorzorg al bekistingen aangebracht, om te voorkomen dat het water bij verdere stijging de huizen binnen stroomde.

Vader legde uit: 'Vroeger liep langs de huizen van de Oude Vismarkt de Grote Aa, een klein riviertje dat via de Melkmarkt bij het Rodetorenplein in het Zwartewater uitmondde. Nu is dat riviertje overweld en doet het dienst als riolering. Het staat in open verbinding met het Zwartewater. Als het vloed is, dan wordt automatisch ook het peil van de Zuiderzee hoger. Als er dan tegelijkertijd een noordwester storm opsteekt, dan wordt het Noordzeewater opgestuwd de Zuiderzee in en hebben wij hier in Zwolle via het Zwartewater kans op hoog water. In dat geval moeten ook de bewoners van de Oude Vismarkt hun maatregelen nemen. Dat betekent voor ons huis dat wij de gootsteen in het souterrain moeten afstoppen. Doen we dat niet, dan lopen de kelders vol.'

We gingen wat later nog eens kijken. We kregen de indruk dat het water niet meer steeg. Schippers, die daar rondliepen en die de gevaren van het water aan den lijve kenden, gaven ons gelijk. Maar wij hadden er geen rust bij. Tegen middernacht gingen we nog eens kijken op het Rodetorenplein. We waren het er nu wel over eens, dat het water iets was gezakt. Vader zei: 'We moeten het er maar op wagen, om naar bed te gaan.' Zo gezegd, zo gedaan. Maar och arme, 's nachts draaide de wind helemaal naar het noordwesten en nam bovendien nog in kracht toe.

Steven van Egten (zittend) als Muloleerling met een vriendje. (Collectie Van Egten)

Toen we de volgende morgen wakker werden, stond de Oude Vismarkt voor een groot deel en het Gasthuisplein helemaal blank. Zo hoog water had vader nog nooit beleefd. Maar niet alleen de straten stonden blank, ook de kelders waren volgelopen. Onder de winkel was een grote kelder. Daar lag zowat alles opgeslagen dat in de winkel niet oogde: teer en carbolineum, zoutzuur en vitriool, vaten stroop, enfin te veel om op te noemen. Was het onder normale omstandigheden al een hele kunst om deze kelder een beetje schoon te houden, nu ze vol gelopen was, was het een ongeëvenaarde rommel. Toen de volgende dag de kelder

helemaal leeg was geschept, bleek dat er alle reden was voor een grondige schoonmaakbeurt.

Voor het grootste deel van Zwolle betekende het hoge water niet minder dan een ramp. Maar voor de kinderen was het een ongekend plezier: op de fiets midden op de straat tot de assen door het water rijden. Ook het met een bootje door de straten varen was een tot nu toe onbekende sport.

Het was waar: er waren plannen om de Zuiderzee met een dijk van de Noordzee af te sluiten. Er zouden dan nieuwe polders ontstaan. Als extra voordeel gold, dat dan het binnenstromen van Noordzeewater niet meer mogelijk was.

Nederland was weliswaar een neutraal land. Maar in een groot deel van de wereld sneuvelden de mensen bij miljoenen.²⁹ Er waren nu zoveel zorgen die voorrang hadden, dat er voor zulke toekomstfantasieën weinig belangstelling was...

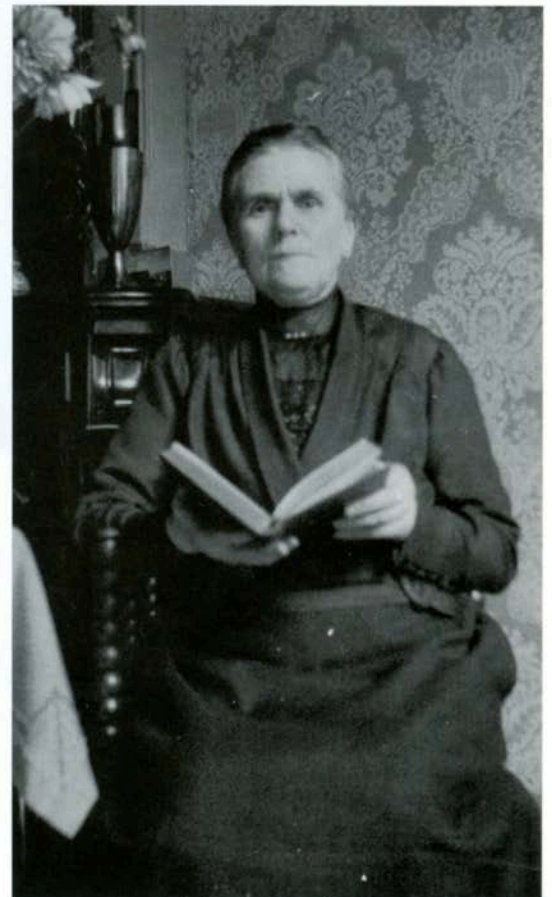
Vaders gouden jubileum

Op 30 mei 1930 was het vijftig jaar geleden, dat vader als vijftienjarige jongeling de deur van de Gaper binnen stapte. Terugziende mocht hij constateren, dat de Gaper de gang van zijn leven had bepaald. Hij had vrijwel alle functies die de zaak kent doorlopen en was nu procuratiehouder. Alle ups en downs van de zaak had hij intens mee beleefd. Hij had de Gaper zien uitgroeien tot de 24 medewerkers³⁰ die er nu hun bestaan vonden.

Het vijftigjarig jubileum werd luisterrijk gevierd. Op de receptie, die thuis werd gehouden, was het een komen en gaan van mensen uit de Zwolse zakenwereld. Maar ook velen van buiten Zwolle waren gekomen om vader de hand te drukken. Zijn oren tuitten van de talrijke en hartelijke bewijzen van waardering voor zijn vakmanschap, die hem van alle kanten werden toegezwaaid.

Ook de firma Ten Doesschate³¹ liet zich niet onbetuigd. Naast een aantal persoonlijke geschenken kregen vader en moeder een reis naar Thüringen³² aangeboden. Vader had zo vele goede herinneringen aan zijn vroegere reizen naar Thüringen en aan zijn vriendschap met de familie Ulrich, dat hij het als een voorrecht beschouwde deze reis, nu vrij van zakelijke doeleinden, ook eens met zijn vrouw te maken.

Berend van Egten en zijn echtgenote Jentje van Dingstee op zondag, omstreeks 1930.

Reclamebrochure van de firma Ulrich uit Unterweissbach uit het begin van de eeuw. Berend van Egten ging in 1901 en 1911 op zakenreis naar deze firma. (Collectie Van Egten)

Brand in de Gaper

Het was op een zondagmorgen in het jaar 1934 dat we werden opgeschrikt door het radiobericht, dat er in de afgelopen nacht een zware brand had gewoed in de Oude Gaper te Zwolle, die de oude en bekende zaak in de as had gelegd.

We schrokken er hevig van en stelden ons het ergste al voor. Hoe zou het gaan met vader en moeder? Het beste leek ons dat ik maar naar Zwolle ging³³, om zelf te zien wat er aan de hand was.

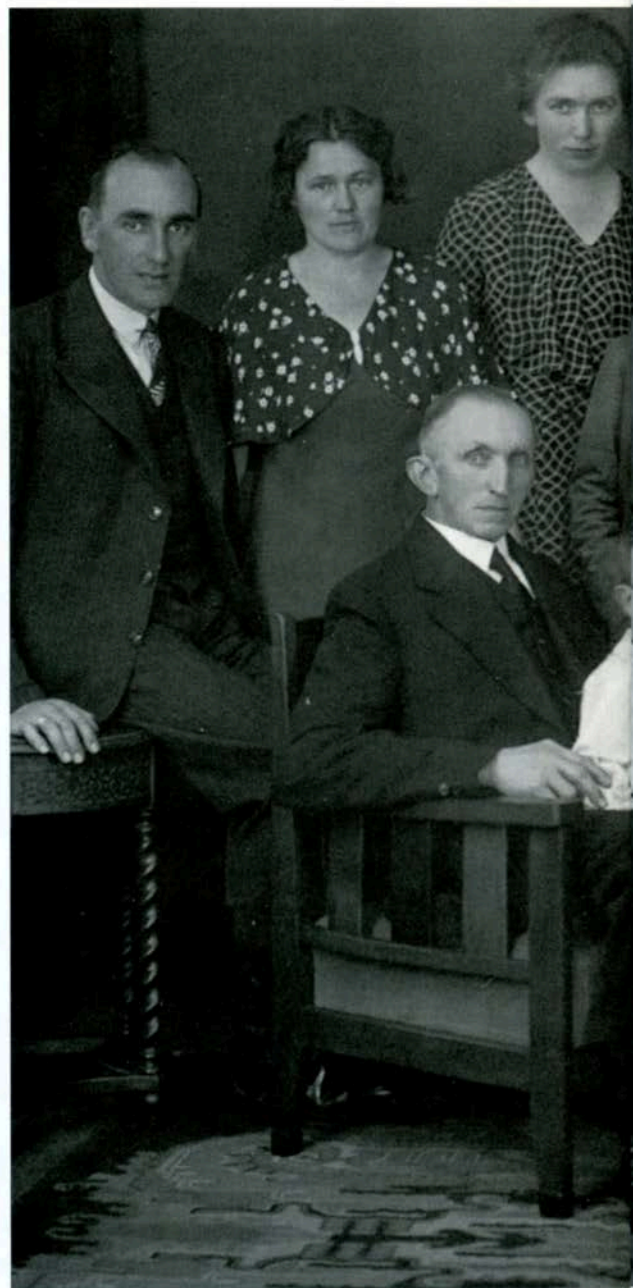
Toen ik de Diezerstraat in liep, was het duidelijk dat er van de Oude Gaper, die in ons leven een zo grote rol had gespeeld, weinig meer over was dan een rokende puinhoop. Toen ik informeerde bij de commandant van de brandweer, zei deze tegen mij: 'Ik heb in mijn leven wel grotere branden meegemaakt, maar nog nooit zo'n felle brand.' Dat was geen wonder, want in een drogistwinkel als de Gaper lagen talloze zeer brandbare zaken opgeslagen.

Vader en moeder hadden de consternatie redelijk overleefd. Hoe de brand was ontstaan, kon vader slechts gissen. Hij offerde de gedachte dat er mogelijk chemicaliën hadden gelegen, die tot zelfontbranding waren overgegaan.

Er was direct op deze zondagmorgen al een stormloop van experts, die zich kwamen aanbieden om er uit te halen wat er in zat. Het waren de gladde jongens, die geen middel schuwden als ze er voordeel uit konden halen. Vader zei dan ook beslist: 'Wij hebben altijd serieus zaken gedaan en wij zijn verzekerd bij een solide maatschappij. Die zaak knap ik zelf op.'

De geschiedenis bevestigde zijn gelijk. De verzekeringsmaatschappij betaalde heel royaal, meer dan de boekwaarde van de inventaris, uit. Volgende om de Oude Gaper in zijn oude glorie te doen herrijzen.

Achteraf bleken de spanningen die met de herbouw van de zaak gepaard gingen, te veel te zijn geweest voor vader. Hij verouderde snel. Op zijn zeventigste jaar was hij opgebrand.³⁴ Hij heeft maar kort kunnen genieten van de rust in het

mooie bovenhuis aan het Ter Pelkwijkpark 12a, met het uitzicht over de stadsgracht, het Groot Wezenland en de Zwolse IJclub. Op 2 november 1935 overleed hij.³⁵

Familiefoto gemaakt ter gelegenheid van het 40-jarig huwelijk van Berend en Jentje van Egten – Dingstee in 1934. Uiterst links Steven en zijn echtgenote Anna Volbeda, daarnaast Aaltje met haar zoon Arend Woudsma, Geertje met haar echtgenoot Derk Wolters en hun drie dochters. Op schoot bij zijn grootvader en naamgenoot zit Berend, de zoon van Steven en daarnaast met de grote strik staat Jentje, dochter van Steven. (Collectie Van Egten)

Noten

- ¹ Tekst van de bijsluiters bij een geneesmiddel uit de Oude Gaper.
- ² Berend van Egten (1865-1935), oudste van de vier kinderen van Steven van Egten (1833-1911) en Aaltien Kroeseman (1833-1903). Zie verder de inleiding.
- ³ Zie noot 2.
- ⁴ Jurriaan ten Doesschate, zoon van Gezienus ten Doesschate (geb. 1885) en Amelia H.H. Kortebos.
- ⁵ Jurriaan ten Doesschate (1842-1916) was afkomstig uit Goor en huwde in 1878 de Zwolse apothekersdochter Jans(je) Nellensteijn (1846-1924). Zij bezaten samen de Oude Gaper en de firma J. ten Doesschate. Zie verder de inleiding en het artikel over de Oude Gaper en de firma J. ten Doesschate in het *Zwols Historisch Tijdschrift* 19 nr. 3 (2002).
- ⁶ Een vierduitstuk had de waarde van 2,5 cent.
- ⁷ Met Jentje van Dingstee (1862-1936). Zie verder de inleiding.
- ⁸ D.H. van Wijhe, hij leerde het vak bij Ten Doesschate. In 1916 begonnen hij en zijn collega D. Vermeulen voor zichzelf met een groothandel in drogeryen en verfwaren. Zij waren daarmee de grondleggers van de huidige verffabriek Van Wijhe.
- ⁹ Mevrouw J. ten Doesschate-Nellensteijn.
- ¹⁰ Dit bruiloftsgedicht telde in totaal 19 strofen.
- ¹¹ Van der Laenstraat 93, sinds 1979 nr. 115.
- ¹² Het Oude Mannen- en Vrouwenhuis aan de Deventerstraat, later Van Karnebeekstraat 67 werd in 1877 gesticht. Het tehuis bleef bestaan tot 1973. De oudjes werden toen overgeplaatst naar de Rivierenhof in de Aa-landen. In het pand zit nu Hogeschool Haarlem, sector Sosa.
- ¹³ De Deventerstraat werd in 1945 omgedoopt in Van Karnebeekstraat.
- ¹⁴ De kinderen van Berend van Egten en Jentje Dingstee waren: Aaltje (1895), Geertje (1897), Steven (1899) en Hermien (1901). Hermien overleed in 1917 binnen een paar dagen aan meningitis, een vreselijke klap voor het hechte gezin Van Egten.
- ¹⁵ Vuilnisbak
- ¹⁶ Jurriaan ten Doesschate had dit huis aan de Oude Vismarkt laten bouwen in 1888. Het lag in het verlengde van Diezerstraat 14, het pand waar de Oude Gaper gevestigd was. Beide panden stonden met elkaar in verbinding. Zie ook de inleiding.
- ¹⁷ P.J. Ente, onderwijzer aan School E, openbare dag-school voor jongens en meisjes. Volgens het *Verslag van de Toestand van de Gemeente Zwolle 1906-1909* verdiende hij f 800,- per jaar.
- ¹⁸ Het bestuur van de Centrale Commissie Oranje (CCO), de organisatoren van de evenementen rond de nationale feestdagen. Zie voor de geschiedenis van het CCO het *Zwols Historisch Tijdschrift* 20 nr. 3 (2003).
- ¹⁹ Het aantal personeelsleden bedroeg in 1903 elf personen, het precieze aantal in 1909 is niet bekend.
- ²⁰ Het huis van de familie Ten Doesschate aan het Klein Wezenland, nu Burgemeester Van Roijensingel, 9.
- ²¹ De neogotische St Michaëlkerk op de hoek van de Nieuwstraat en de Roggenstraat. De kerk werd gebouwd in 1892 en in 1965 gesloopt. De hele hier beschreven buurt werd omstreeks 1970 gesloopt. Op de plek van de kerk staat nu V & D.
- ²² De Nutsschool was van 1830 tot 1940 op deze plek gehuisvest. Daarna verhuisde de school naar het Groot Wezenland. Zie voor de geschiedenis van de Nutsschool het *Zwols Historisch Tijdschrift* 18 nr. 4 (2001).
- ²³ Anthonie Johan Stoel (1875-1946) was rijtuigschilder bij de Nederlandse Spoorwegen. Zoals vermeld werd hij vanwege zijn deelname aan de Spoorwegstaking van 1903 ontslagen. Hij kan op z'n vroegst in 1905 bij Ten Doesschate in dienst zijn getreden, voor die tijd kon hij vanwege zijn ontslag geen werk meer vinden en verbleef nog enige tijd met zijn echtgenote Berendina in Amsterdam. Zie over dit echtpaar het *Zwols Historisch Tijdschrift* 13 nr. 1 (1996).
- ²⁴ Berendina Stoel-Nieuwhof (1878-1952) werd in 1919 door de SDAP verkiesbaar gesteld voor de gemeenteraad. Met haar verkiezing werd zij het eerste vrouwelijke gemeenteraadslid in Zwolle. Zie ook het artikel in het *Zwols Historisch Tijdschrift* 13 nr. 1 (1996).
- ²⁵ Gezienus ten Doesschate (geb. 1885) studeerde evenals zijn oudere broer Anton medicijnen in Utrecht. Gezienus of , zoals hij in de familie kring werd genoemd, Sino werd oogarts in Utrecht. Zijn oudere broer Anton werd huisarts in Zwolle.
- ²⁶ Dr. N.H. Frank vestigde zich in 1887 als tweede chirurg in Zwolle. De toenmalige directeur van het Sophia Ziekenhuis, de chirurg dr. C.L. Vitringa, meende dat er in zijn ziekenhuis geen behoefte bestond aan nog een chirurg zodat Frank voor de rooms katholieke ziekenverpleging ging werken. Het rooms katholieke ziekenhuis was sinds 1902 aan het Groot Wezenland gevestigd.
- ²⁷ Zie noot 13.
- ²⁸ Het Heilige Geest- of Binnengasthuis was van 1302 tot 1923 in een groot gebouwencomplex tussen de Diezerstraat, het Koningsplein, de Oude Vismarkt en de Gasthuisstraat gevestigd.

- ²⁹ Het was midden in de Eerste Wereldoorlog, 1914 – 1918.
- ³⁰ In de bescheiden van Steven van Egten bevindt zich een groepsfoto van het personeel van de Gaper, gemaakt ter gelegenheid van het 50-jarig jubileum van Berend van Egten. Helaas betreft het een fotokopie van het origineel en te slecht van kwaliteit om hier afgedrukt te worden. Tussen 1903 en 1930 had de emancipatie ook de Oude Gaper bereikt, onder de 24 personeelsleden waren er in 1930 vier vrouwen.
- ³¹ Na het overlijden van Jurriaan ten Doesschate in 1916 was de zaak voortgezet door zijn dochter, Willemmina Johanna en haar echtgenoot Jacques S. Piquet. Piquet overleed in 1928. Mevrouw Piquet-ten Doesschate verkocht de firma in 1936. De drogisterij werd toen wel voortgezet in de Oude Gaper door haar zoon Jurriaan Piquet. Zie het artikel over de Oude Gaper en de firma J. ten Doesschate in het *Zwols Historisch Tijdschrift* 19 nr. 3 (2002).
- ³² De firma Ten Doesschate onderhield zakelijke contacten met de firma Ulrich in Unterweisbach. Tweemaal maakte Berend een zakenreis naar deze Duitse relatie; in 1901 samen met G.J. Zelhorst, boekhouder, en in 1911 met J.S. Piquet. Zie de rubriek 'Groeten uit Zwolle' in dit nummer.
- ³³ Steven van Egten woonde toen al jaren met zijn gezin in De Bilt, zie de inleiding.
- ³⁴ Berend van Egten ging per 1 januari 1935 officieel met pensioen, volgens mededeling van Steven van Egten in 'Burgers in een kleine stad' zorgde de familie Ten Doesschate voor 'een zeer behoorlijk pensioen'.
- ³⁵ Jentje van Egten-Dingstee overleefde haar echtgenoot slechts een half jaar. Hoewel zij verder gezond was, vatte zij in juni 1936 tijdens een wandeling een flinke kou en overleed aan de gevolgen daarvan.

Boekbesprekingen

Wim Coster en Jan de Jong, *De Veerallee, Een rondgang door de wijk en de tijd*, Waanders Uitgevers en Historisch Centrum Overijssel, Zwolle 2004. 108 pp., ISBN 90-400-9028-9, € 14,95

Ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de wijk Veerallee is door Waanders Uitgevers en het Historisch Centrum Overijssel een boek over de wijk uitgegeven. Het is een prettig leesbaar en mooi vormgegeven boek geworden.

De Veerallee is een 'overzichtelijke' wijk, globaal gezegd gesitueerd tussen de Willemsvaart, de spoorlijn naar Kampen, de IJsselallee en de A28. Twee auteurs hebben ieder de geschiedenis van de wijk op een bepaalde manier belicht: Jan de Jong brengt uitgebreid de stedenbouwkundige en architectonische facetten van de wijk voor het voetlicht, terwijl

Wim Coster de geschiedenis aan de hand van herinneringen en ervaringen van de vroegere en huidige bewoners toelicht.

De auteurs zijn niet alleen op hun eigen terrein zeer deskundig, zij zijn tevens wijkbewoners. Het enthousiasme voor hun woonomgeving spreekt uit dit boek. Een detail à la Hitchcock: op een van de foto's zien we een van de dagelijkse bezigheden van een van hen, hij laat zijn hondje uit.

De Jong geeft een chronologisch overzicht van de bouwstijlen van de wijk, beginnend bij de Jugendstil en eindigend met een foto van het paviljoen van de Floriade 1992, dat nu een onderdeel van het Ecodrome is. Bekende architecten als Post, Broekema en Meijerink zijn in de beginperiode de belangrijkste ontwerpers. Detailfoto's van tegeltafels, deuren en brievenbussen lok-

ken de lezer uit nog eens rustig door de wijk te lopen en deze details te bekijken. Het zijn zaken die zo normaal lijken, dat je er vaak aan voorbij gaat. De foto's laten nog eens duidelijk zien hoe belangrijk deze architectuuronderdelen voor het karakter van een gebouw zijn en hoe mooi ze zijn afgewerkt.

Eén aspect van de verfraaiing uit de Jugendstilperiode heeft De Jong jammer genoeg overgeslagen, namelijk de bijzonder mooie glas-in-lood ramen die zich nog in veel panden bevinden, bijvoorbeeld in de Prins Hendrikstraat.

Coster heeft met veel (oud-)bewoners van de wijk gesproken. Deze gesprekken en herinneringen heeft hij zó verweven in de geschiedenis van de wijk, dat er een levendig beeld ontstaat van het wonen, werken, leren en spelen in een 'deftige' buurt.

Hij onderscheidt drie belangrijke perioden. Van circa 1900 tot 1940 was de Veerallee een rustige wijk met villa's en uitspanningen op de weg naar het Engelse Werk. In de oorlogsperiode van 1940 tot 1945 beleefden de bewoners van de wijk de bezetting niet anders dan elders in het land. De directe verbinding met Gelderland was verbroken door de verwoesting van de IJsselbrug. In 1942 werd het Gymnasium Ceeleum de plek waar joodse gezinnen zich moesten melden. Zij zouden naar Westerbork worden getransporteerd. In de ochtend van 14 april 1945 luidde een harde knal het einde van de angstige tijd in: de Duitsers hadden bij hun vertrek de weer herstelde IJsselbrug opgeblazen. Tijdens en na de wederopbouw veranderde de wijk. Er kwamen grotere bedrijven en tegen het einde van de eeuw verdween het ene na het andere kleinwinkelbedrijf door de opkomst van de zelfbedieningszaken die tot na zes uur 's avonds open waren. De veranderde werk- en gezinssituatie, veel tweeverdieners, studenten en andere kamerbewoners, waren hiervan de oorzaak.

Beide auteurs schetsen een beeld van een gevarieerde, levendige wijk, met bewoners die hun wijk een warm hart toedragen, en een actieve wijkvereniging.

Hoewel andere Zwolse wijken misschien in tijd van ontstaan niet zo'n afgerond geheel vormen en zij niet allemaal zulke fraaie villa's hebben als de Veerallee, zou het aanbeveling verdienen ook voor deze wijken een dergelijk boek uit te geven. Niet alleen de wijkbewoners, maar ieder die geïnteresseerd is in de bouwhistorie en bewoningsgeschiedenis van Zwolle zal hier met belangstelling naar uitkijken!

Lydie van Dijk

Jan van de Wetering, *Hoe schrijf ik geschiedenis? Handleiding voor het schrijven van een familie- of streekgeschiedenis*. Waanders Uitgevers en Historisch Centrum Overijssel, Zwolle 2004. 160 pp., ISBN 90-400-9035-1, € 14,95

Mijn eerste bezoek aan een archief, ik kan het me nog scherp herinneren. Als student geschiedenis kreeg ik mijn archiefdoop in een depot van het gemeentearchief in Amsterdam. Dat depot was niet zo'n goed geoutilleerd gebouw als waar wij tegenwoordig aan gewend zijn. Het was nog echt een ouderwetse

zolder waar je na het beklimmen van een krakemikkige trap terecht kwam. Ik zie nog de dwarrelende stofdeeltjes in het zonlicht, ik hoor nog het geknisper van de folianten die ik mocht doorbladeren en ik ruik nog de ietwat muffige geur die uit de documenten opsteeg. Het zoog me toen op reis het verleden in. En ik reis nog steeds.

De inleiding van deze recensie is niet toevallig. In dit kleine stukje zijn vier aanwijzingen uit het boek *Hoe schrijf ik geschiedenis? Handleiding voor het schrijven van een familie- of streekgeschiedenis* verwerkt om beeldend te schrijven. Om de lezer te interesseren heb ik gekozen voor een korte anekdote en ik doe een beroep op zintuiglijke ervaringen. Of het geleid heeft tot een boeiend stukje laat ik maar aan de lezer over. Jan van de Wetering houdt in zijn boek een warm pleidooi om boeiende verhalen over het verleden te vertellen. Dit pleidooi is vooral gericht tot de grote groep mensen die zich in hun vrije tijd bezig houden met het verzamelen van historische gegevens over hun eigen familie, over de straat of het dorp waarin ze wonen, of over de eigen streek. Wat te doen met deze gegevens? Hoe kun je ze een historische meerwaarde geven? En, hoe kun je ze zo verpakken dat ze tot goed leesbare en interessante historische teksten worden.

Het boek *Hoe schrijf ik geschiedenis?* is de resultante van twee cursussen voor het Historisch Centrum Overijssel. In interactie met zijn cursisten is Jan van de Wetering gekomen tot een handleiding voor het schrijven van historische teksten. De nadruk ligt vooral op de kunst van het schrijven. Het boek begint echter met aanwijzingen voor het opzetten van een effectief historisch onderzoek. Maar daarna is het schrijfwerk hoofdthema. De auteur benadrukt het belang van een goed bouwschema voor de tekst met afgebakende thema's. Diverse schrijftechnische zaken passeren de revue. Hoe ga je om met een inleiding, hoe verdeel je de tekst in hoofdstukken, paragrafen en alinea's. Waar staan de punten en de komma's, in welke tijd schrijf je het best en hoe maak je noten? Minstens zo belangrijk als de technische tekstuele aanwijzingen is de aandacht voor de lezer. (Historische) teksten moeten immers met plezier gelezen kunnen worden. Jan van de Wetering is een groot voorstander van de verhalende historische tekst. Er moet bij voorkeur een boeiend verhaal verteld worden. In de hoofdstukken 5 en 6 geeft hij allerlei praktische raad om beeldende en boeiende verhalen te kunnen schrijven.

Is de auteur geslaagd in zijn opzet? Het idee om een handleiding te maken voor het schrijven

van historische teksten is zeker lofwaardig. Al die mensen die in archieven grasduinen naar de geschiedenis van hun familie, of hun eigen woon-omgeving, verdienen een stimulans om verder te gaan dan het verzamelen van historische gebeurtenissen. Te vaak blijft interessant historisch materiaal liggen omdat de onderzoeker niet weet wat ermee te doen. En als men dan al de stoute schoenen aantrekt en iets op papier zet wil de kwaliteit wel eens te wensen overlaten. *Hoe schrijf ik geschiedenis?* voorziet dus zeker in een behoefte. Het boek is uiterst nuttig en op zijn best waar het om schrijfororganisatorische en schrijftechnische zaken gaat. Stimuleren doet *Hoe schrijf ik geschiedenis?* ook. De oproep van Jan van de Wetering om te streven naar beeldende en boeiende historische verhalen zal met dit boek zeker gehoor vinden. Tot zover niets dan lof.

Over het pleidooi voor beeldende, verhalende geschiedschrijving valt echter wel het een en ander af te dingen. De verhouding tussen de verhalende aanpak van de geschiedenis en 'de historische feiten', of 'de historische werkelijkheid' is naar mijn mening wel wat gecompliceerder dan dat het in dit boek wordt aangegeven. Bovendien is de auteur zelf hierin ook niet altijd even consistent. Een illustratie. Een aantal keren wordt in voorbeeldige zin werk van Hella Haasse aangehaald. Het staat buiten kijf dat dit terecht voorbeelden zijn van beeldende en boeiende teksten. Ook hebben ze een gedocumenteerde historische achtergrond. Maar Haasse zelf noemt haar werk uitdrukkelijk fictie. Toch gebruikt de auteur ze als voorbeelden van historische teksten, die volgens dezelfde auteur gekenmerkt dienen te worden als non-fictie. Trouwens, er wordt in het boek toch nogal makkelijk over 'historische feiten' gepraat, die meestal helemaal niet zo feitelijk zijn.

Deze waarschuwing mis ik bijvoorbeeld ook wanneer het interview als belangrijke historische bron wordt opgevoerd. Mijn grootste vraagteken bij de inhoud van het boek heb ik bij het gebruik van de termen primaire en secundaire bronnen, zoals geïntroduceerd in het eerste hoofdstuk. Hier loopt de auteur wel erg uit de pas met wat er in de historische wereld gewoonlijk onder deze termen verstaan wordt.

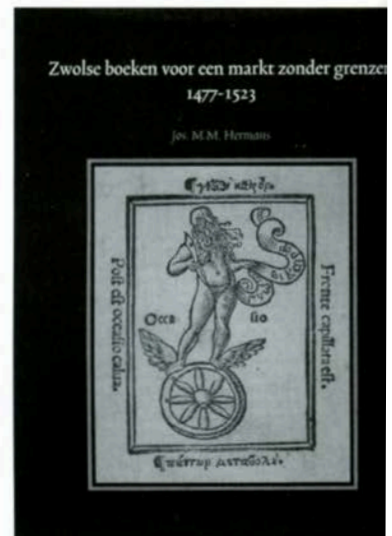
Bovenstaande kritiek doet echter naar mijn mening geen echte afbreuk aan het doel van het boek. Ik hoop en verwacht dat veel auteurs (in spe) zich door dit boek gestimuleerd voelen om de pen ter hand te nemen. *Hoe schrijf ik geschiedenis?* is daarbij een nuttige, praktische gids, die de aspirant auteurs naar boeiende en kwalitatief goede teksten kan leiden. Dat ook dit tijdschrift daarvan mag profiteren.

Frank Inklaar

Jos. M.M. Hermans, *Zwolse boeken voor een markt zonder grenzen 1477-1523*, uitgeverij Hes & De Graaf Publishers BV, 't Goy-Houten 2004. 312 pp., ISBN 90-6194-299-3, € 79,50

Het laatste kwart van de vijftiende eeuw was voor de stad Zwolle een periode van grote bloei. Als lid van het Hanze-verbond ging het Zwolle in economisch en cultureel opzicht voor de wind. Daarnaast was de IJsselstreek van belang als gebied waar een godsdienstige stroming tot ont-

plooiing kwam, nl. de Moderne Devotie. Een derde belangrijk facet voor de netwerken die de stad in Europa onderhield was een zeer goed bekendstaande Latijnse school. Deze school trok studenten uit binnen- en buitenland aan. De Groningse hoogleraar Jos Hermans toont aan dat deze drie netwerken van groot belang waren voor de toen nieuwe manier om boeken te vermenigvuldigen: de boekdrukkunst. Niet alleen de financiën en de technische kennis waren aanwezig, ook waren er door deze contacten afzetmarkten voorhanden. Voor de introductie van de drukpers werden in Zwolle al boeken gemaakt, handschriften met

fraaie versieringen, met name door de broeders van het fraterhuis. Door de introductie van de boekdrukkunst kon een ruimere markt bediend worden en deze werd van een groot aantal boeken voorzien.

Deze studie van Hermans naar de vroege Zwolse gedrukte boeken is de neerslag van een langdurig en uitgebreid onderzoek naar wat er in Zwolle geproduceerd is en door welke drukkers dit werd gedaan. Hermans heeft geen nieuwe drukkerswerkplaatsen ontdekt, wel is het beginjaar van de Zwolse drukkersactiviteiten vervroegd van 1478 naar 1477, het jaar waarin ook in Deventer met het drukken van boeken werd begonnen. Van deze vroege druk zijn slechts vier bladen over. Het is een Prognosticatie [voorspelling] voor het jaar 1478, gedrukt door Johannes de Vollenhoe. Dit fragment bevindt zich in de Universiteitsbibliotheek in Göttingen. De meest productieve drukker was Peter van Os, de intrigerendste Simon Corver, de laatste drukker die in de besproken periode actief was. Corver had nauwe contacten met Gerard Listrius, sinds 1516 rector van de Latijnse school. Hij vestigde zich in 1519 in Zwolle. Hermans gaat uitgebreid in op de contacten van Listrius in Bazel, waar hij enige tijd deel uit maakte van de kring geleerden rond Erasmus en contact had met drukkers vanwege de uitgave van Erasmus' Lof der Zotheid. Corver gaf teksten van Eras-

mus en Luther uit. Waarschijnlijk werd hem de grond onder de voeten te warm, hij gaf 'ketterse' teksten uit, en hij verdween in 1523 naar Amsterdam. Listrius was het jaar daarvoor al uit Zwolle vertrokken.

In het eerste deel van het boek komt de Zwolse boekproductie tot 1523 uitgebreid aan de orde. Aan de hand van een beschrijving van het productieproces in het algemeen, worden de bijzonderheden en specifiek Zwolse aspecten behandeld en in een algemene culturele en maatschappelijke context geplaatst.

In het catalogusdeel worden de 267 verschenen edities per drukker chronologisch en uitgebreid behandeld. De drukwerken hebben een nummer gekregen, van ZD 1 tot ZD 267 [ZD = Zwolse Druk]. De bewaard gebleven exemplaren worden ondermeer met elkaar vergeleken wat betreft taal, afkortingen, fouten en verbeteringen, opmaak en versieringen en aantekeningen van gebruikers en eigenaren. Verspreid over de hele wereld zijn nog ruim 1300 exemplaren van deze drukwerken over.

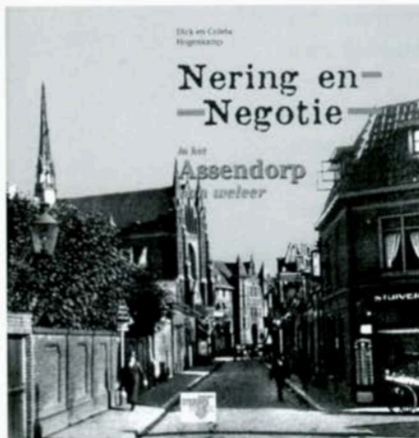
Op basis van Hermans' beschrijving ontstaat het beeld van Zwolle in de Late Middeleeuwen als dat van een stad waar de snel opkomende boekdrukkunst een zeer belangrijke rol heeft gespeeld.

Lydie van Dijk

Recent verschenen

Dick en Coletta Hogenkamp, *Nering en Negotie in het Assendorp van weleer*, uitgeverij Evenboer, z.p. 2003. 108 pp., € 15,-.

Dick en Coletta Hogenkamp, *Gedane Zaken in Assendorp*, uitgeverij Evenboer, z.p. 2004. 96 pp., € 15,-.

Van het een komt het ander. Zo kwam dit nummer van het *Zwols Historisch Tijdschrift* tot stand en dat geldt helemaal voor de aardige Assendorp-serie van het echtpaar Dick en Coletta Hogenkamp. In 2002 verscheen *Aangaande Assendorp*, vorig jaar *Nering en Negotie* en nu *Gedane Zaken*. De eerste twee publicaties brachten weer zoveel privé-materiaal naar boven, dat er een derde boek verschenen is. In *Nering en Negotie* en *Gedane Zaken* staan oud-ondernemers en -winkeliers uit de wijk centraal. De boekjes zien er prachtig uit, met erg veel foto's en leuke opschriften, zoals 'hele zolen, halve zolen; Spaart u zegeltjes?; Zeg groenteman, wat zullen we eten.' Het is herkenbaar, nostalgisch en er staan veel aardige anekdotes en wetenswaardigheden in, zoals het verhaal dat er in Assendorp relatief weinig drankuitgiftepunten waren. Hier had de Nederlandse Spoorwegen een vinger in de pap, dit bedrijf bezat de meeste woningen in de wijk en probeerde zo bewust het

drankmisbruik bij de spoorwegaarbeiders te beperken. Maar de kracht van deze boeken zit in het unieke fotomateriaal, niet in de tekst. Er is in foto's vooral een stuk dagelijkse geschiedenis vastgelegd en dat is heerlijk bladeren. Volgens Dick en Coletta Hogenkamp is de Assendorp-serie nu afgerond en wordt het volgende project een foto-boek over heel Zwolle. We kijken er naar uit.

Bianca de Greef (red.) *Vestingroute. Historische wandeling door de voormalige vesting Zwolle, VVV-Kampen-Zwolle-Overijssels Vechtdal*, Zwolle 2004. 16 pp., € 3,95

Het thema van de afgelopen Open Monumentdag stond onder de titel Merck toch hoe sterck in het teken van verdediging. Veel aandacht was er voor voormalige linies en stellingen, kazernes, forten, kastelen en bunkers. Daarbij aansluitend werd in Zwolle een boekje uitgebracht met een nieuwe vesting wandelroute. Deze vestingroute voert je te voet langs de mooiste en meest markante punten van de voormalige vesting Zwolle. De teksten zijn van de hand van Harry Vrielink, ook bekend van zijn optredens als de Zwolse Hanzekoopman 'Mees-ter Geert'. Het boekje biedt in kort bestek veel informatie en ziet er bovendien fraai en verzorgd, in full-colour, uit.

Mededelingen

Cd-rom publicaties 1984 - 2004

Ter gelegenheid van het twintigjarig bestaan van de Zwolse Historische Vereniging in december 2003 is een Cd-rom met alle publicaties verschenen. De presentatie hiervan heeft op 16 december jl. plaatsgevonden in de Statenzaal aan de Diezerstraat. Mevrouw Tineke van Ham, directeur van de Centrale Bibliotheek Zwolle, heeft bij deze gelegenheid het eerste exemplaar aangeboden gekregen.

Vorig jaar kon er tegen gereduceerde prijs op deze Cd-rom ingeschreven worden. De intekenaars krijgen, voorzover zij niet bij de presentatie aanwezig waren, de Cd-rom thuis bezorgd.

De Cd-rom is snel doorzoekbaar en bevat de volgende publicaties vanaf 1984 tot 2004:

- *De Nieuwsbrieven* en alle *Zwolse Historische Tijdschriften* vanaf de eerste tot en met de twintigste jaargang
- *De Zwolse Historische Jaarboeken*
- *De Zwolse Historische Reeks*

De Cd-rom is te bestellen door overmaking van € 35 op rekeningnummer 5570775 van de ZHV Zwolle, onder vermelding van CD 1984-2004 en adres van toezending.

Wim Sleiderink winnaar Zwolse Historische Quiz

Zaterdag 22 september 2004 vond in de Statenzaal aan de Diezerstraat de finale van de derde editie van de Zwolse Historische Quiz plaats. De finalisten moesten 21 aardige maar pittige vragen beantwoorden. Niemand slaagde erin foutloos te blijven, maar daarvoor waren de vragen ook te divers. Winnaar werd Wim Sleiderink met vijf fouten. Hij kon zijn vrouw verrassen met de eerste prijs, een week in een appartement in Oostenrijk, beschikbaar

gesteld door Van der Reijd Makelaars. Tweede met zes fouten werd de winnaar van de finale in 2000, Gerrit Banck. Banck mocht naar huis met een dvd-speler, beschikbaar gesteld door Koetsier Audio Video en Witgoed. Derde met zeven fouten werd Saskia Zwiers, zij won een etymologisch woordenboek, beschikbaar gesteld door Uitgeverij Waanders. Maar niemand ging met lege handen naar huis, Waanders had ook nog voor alle deelnemers een boek van Minke Kraijer.

'Kijk nou! Zwolle': 7500 foto's van Zwolle online

Op de website van het Historisch Centrum Overijssel zijn duizenden historische foto's en prentbriefkaarten van Zwolle van 1870 tot nu te bekijken. Het beeldmateriaal geeft een prachtig overzicht van het veranderende stadsbeeld van Zwolle in de twintigste eeuw. Op sommige foto's en prentbriefkaarten staan allerlei zaken die nu niet meer bestaan. Of juist wel, wie weet ontdekt u dat uw huis er nog net zo bij staat als 100 jaar geleden!

Via een zoekprogramma kunt u zoeken op elk willekeurig woord uit de beschrijving (bijvoorbeeld markt, straatnaam of onderwerp zoals paardentram). Zo vindt u gemakkelijk uw eigen Zwolle terug! Oud en nieuw Zwolle vinden elkaar op: www.historischcentrumoverijssel.nl

Ter nagedachtenis aan prins Bernhard kunt u hier momenteel ook een kleine selectie van foto's van bezoeken van de prins aan Zwolle in de jaren 1938-1962 vinden.

Auteurs

Drs. Annèt H.M. Bootsma - van Hulten (1953) studeerde geschiedenis. Zij is werkzaam als free-lance historicus.

Drs. Lydie (E.A.) van Dijk (1945) is kunsthistoricus en werkzaam als conservator bij het Stedelijk Museum Zwolle.

Steven van Egten (1899 - 1984) werd geboren in Zwolle en bracht een deel van zijn jeugd door in drogisterij de Oude Gaper. Na een kortstondige militaire loopbaan was hij van 1922 tot aan zijn pensionering in 1964 werkzaam bij het KNMI in De Bilt. Hij heeft veel herinneringen op schrift gesteld. Zie ook de inleiding van dit nummer.

Wim A. Huijsmans (1948) is als archivaris verbonden aan het Historisch Centrum Overijssel.

Dr. Frank Inklaar (1957) is historicus. Hij is werkzaam bij de faculteit Cultuurwetenschappen van de Open Universiteit Nederland.

Colofon

Het Zwols Historisch Tijdschrift is een uitgave van de Zwolse Historische Vereniging en verschijnt viermaal per jaar. Leden van de vereniging krijgen het tijdschrift gratis toegezonden.

Bestuur Zwolse Historische Vereniging

H. Dijkstra, *voorzitter*

F. Oude Ophuis, *secretaris*

R. Tillema-Hanf, *penningmeester*

G.J. van der Horst, J. Bouma, M. Schneiders,

P. Winters, *leden*

Secretariaat Zwolse Historische Vereniging:
postbus 1448, 8001 BK Zwolle

Ledenadministratie en bezorging tijdschrift:
J. van Ulsen-Nijkamp, telefoon: 038-4654617

Internet adres:

www.zwolsehistorischevereniging.nl

e-mail ZHV: info@zwolsehistorischevereniging.nl

Financiën: girorekening Postbank: 5570775

t.n.v. Zwolse Historische Vereniging

Tarieven lidmaatschap:

65+ (wonend binnen Zwolle) en studenten	€ 22 /jaar
overige leden	€ 25 /jaar

Redactie Zwols Historisch Tijdschrift

A.H.M. Bootsma-van Hulten, *eindredacteur*,

E.A. van Dijk, W.A. Huijsmans, F. Inklaar,

M. van der Laan, H.A. Stalknecht, J. van de Wetering.

Redactieadres: Wipstrikkerallee 71, 8023 DV Zwolle

e-mail: annetbootsma@home.nl

Vormgeving: Rob van den Elzen bno (†)

Vormgeving omslag: Buro 1 Hoog

Opmaak: Different Design Deventer

Druk: Waanders Drukkers, Zwolle

ISSN 0926-7476 © Zwolse Historische Vereniging

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

In het volgende nummer:

- De Boumans op Koestraat 18: *salon artistique en vluchtplek. Bijzonder echtpaar in kast van een huis. Van prominente onderduikers tot anonieme hongertochtgangsters.*

Door Willem van der Veen

Verschijningsdatum april 2005

historisch centrum overijssel

**GESCHIEDENIS
LEEFT!**

kijk ook op
www.historischcentrumoverijssel.nl
voor alle actuele informatie

KANTOORSHOP ZWOLLE BV
Alles voor uw kantoor

Gasthuisplein 18-20 - 8011 Zwolle - Tel.: (038) 421 37 17 - Fax (038) 423 13 22
Website www.aurorabv.nl - E-mail info@aurorabv.nl

Te koop gevraagd:

Historische "kantoorpanden"

Inlichtingen: 038 421 32 90

Van der Reijd Makelaars B.V.

VAN DER REIJD
Makelaars B.V.

VBO **MAKELAAR**

Brasserie "t Vliegerhuys"

Nieuwstraat 55 Tel. 038-4221206
8011 TM Zwolle Fax 038-4224318

In Brasserie 't Vliegerhuys.....Een pand uit 1450 !

- De lekkerste koffie van Zwolle.....
- Uitgebreide lunch en avondkaart.....
- Heeft U wat te veren, vraag naar de mogelijkheden.....
- Elke acht weken nieuwe expositie.....
- En een vertrouwde plek voor de Zwolse Historische Vereniging.....

Een plek om te onthouden.....

WAANDERS

uitgevers drukkers boekverkopers

boekverkopers
Eiland 9, Zwolle
Telefoon (038) 421 53 92

uitgevers / drukkers
Faradaystraat 17, Zwolle
Telefoon (038) 467 34 00 / 467 34 50